عاجز جا آلاپ

(مهاتما ٽولارام ڀالاڻيءَ
جو جيون ۽ ٻاڻي)

نوجيون ساهتيه منڊل
اجمير.

عاجز جا آلاپ

(مهاتما ٽولارام ٻالاڻي "عاجز"

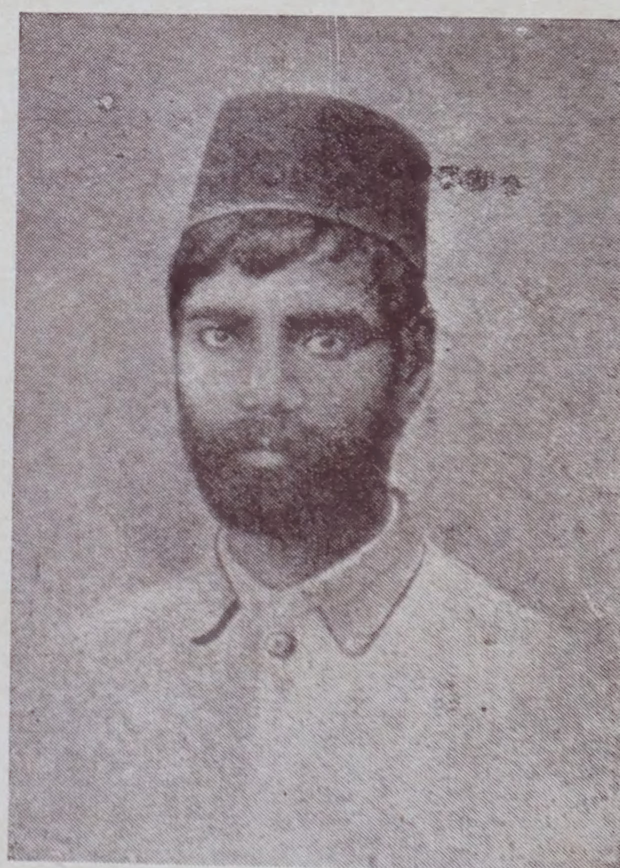
جو

جيون، بيت، صوفي ڪلام وغيره)

گڏ ڪندڙ:- پريداس برهمچاري

پرڪاشڪ:- نوجيون ساهتيہ منڊل
پيڙا نواب، اجمير.

قيمت ١٠ آنا] آڪٽوبر ١٩٦٠ [ڪاپيون ٥٠٠

شري ٽولارام ٻالاڻي (عاجز)

جنم
ڏياري ١٨٨٤

انتر ڌيان
١٣ جولاء ١٩١٣

فهرست

Printed by Shri Mellaram M. Vaswani at the Sunder Printing Press, Kaiser Gunj, Ajmer

&

Published by Shri Prabhudas Brahmachari for Navajiwan Sahitya Mandal, Bera-Nawab, Ajmer.

ٻه اکر

هڪ مشهور انگريز شاعر چيو آهي -

Full many a flower is born to blush unseen,
And waste its sweetness on the desert air,

ڪي سهڻا خوشبودار گل ٻرپٽن ۾ ٻه ٿيندا آهن، جي اڻڏٺي ٽڙي ناس ٿي ويندا آهن ۽ سندن نزاڪت، سونهن ۽ سڳنڌ جو ڪو ٻه مزو ڪونه وٺندو آهي ۽ نڪو ڪو ڪين ڏسي سندن ساراه جا گيت ڳائيندو آهي.

هيءَ اُن وقت جي ڳالهه آهي جڏهن سنڌ گهڻو پٺتي پيل هئي، جتي ڪا ٻه راڄنيتي ٻوجهه ڪانه هئي؛ ماڻهو غفلت جي ننڊ ۾ غلطان هئا؛ انگريزي راڄ ۽ انگريزي سڀيتا تي ڇڙڪ اکن چڪن هئا ۽ اُن جي خلاف اکر اُچارڻ ٻه پاپ ڄاتو ويندو هو؛ تڏهن هڪ اهڙو لاثاني گلابي گل سنڌ جي صحرا ۾ پيدا ٿيو، ٽڙيو، پنهنجي سونهن ۽ خوشبوءِ ڏنائين، پر رڻپٽ ۾ پيدا ٿيل گل جيان سنڌ س سوڀيا ۽ سڳنڌ ۽ ٻين گڻن تي ڪو ٻه اکين چڪن ڪونه ٿيو؛ نڪو ڪنهن سنڌس ساراه جو گيت ڳاتو ۽ اڄ ڇڙڪ سنڌس يادگيري ڪنهن کي آهي ئي ڪانه.

ستل سنڌين کي جاڳائڻ لاءِ گيت ڳاتائين، آواز اُٿاريائين، پاڻ پتوڙيائين، پنهنجو سک آرام ۽ آئينده جو واڌارو سڀ

۾ ۽ روهڙيءَ جي مشهور سنڌ جي شهيد وطن شري هاسارام پمناڻيءَ جي ماهوار رسالي **"ڌرم درشن"** ۾ ۽ ڊي. جي. سنڌ ڪاليج جي مسيلنيءَ ۾ پڌرا ٿيندا رهيا. ڪي سال اڳ مون سندس ڪجهه هٿ آيل بيت **"عاجز جا آلاپ"** جي نالي سان ڪتاب جي صورت ۾ ڇپائي پڌرا ڪيا هئا ۽ سندس هڪ ننڍي آکاڻيءَ جو ڪتاب **"ڪرم چڪر"** جي نالي ڇپايو هوم. سال ١٩٤٧ ۾ حيدرآباد جي ڪوڙومل ساهت منڊل معرفت "جيءَ اندر جنگ" جو ٻيو ڇاپو به پڌرو ڪرايو هوم.

١٩١٩ کان سندس ڪيترا هٿ لکيل مضمون وغيره هٿ ڪيا هئم. ١٩٣٢ ۾ سرڪار منهنجي رهڻ واريءَ جاءِ کي ڪانگريس آفيس قرار ڪري اها ضبط ڪئي ۽ ان جڳهه ۾ رکيل **شري راهڪرشن لئبرريءَ** سان گڏ منهنجا سمورا ڪاغذ به ضبط ڪيا ۽ اهي سمورا دستخط خواه ڇپيل ڪتاب ناس ڪري يا گم ڪري ڇڏيا، جنهن ڪري ڪيترو وقت انهن جي ڇپائڻ جي آس اندر ۾ ئي رهجي ويئي. ان بعد وري سندس لکيت ۽ جيوت جي واقعن هٿ ڪرڻ کي لڳو رهيو آهيان، سندس ڪيترن زنده دوستن سان ان باري ۾ وقت به وقت پئي گڏبو آهيان ۽ انهن کان حقيقتون پئي گڏ ڪيون اٿم. ڪن دوستن سندس باري ۾ جيڪي ڳاڻ لکي پئي موڪليو آهي، تنهن مان ڪجهه

وسار ياءِ؛ ماڻهن ۾ ڌرمي ٻوجهه، راجنيتي شناس، ديش پريم، آزاديءَ لاءِ اُڪير ۽ ترقي پيدا ڪرڻ لاءِ خوب جد وجهد ڪياءِ، ڪنگاليٽي ۽ فقيري حالت ۾ گذاريائين ۽ ٻراڳي ۽ تياڳي ٿي جيوت ڪاٽيائين؛ هڪ سنڌ جو سچو سپاٽو گياني، ودوان، شاعر، ليکڪ، فصيح زبان وڪتا (Orator) هو، پر سنڌس قدر ڪونه ٿيو. اهو مها پرش هو شريمت ٽولارام مينگهراج ٻالاڻي "عاجز".

سالن کان اها آرزو دل اندر سانڍيندو رهيو آهيان ته ان سنڌ جي اڪل لعل جــي جيوت ۽ ڪار يه عـام اڳيان اچن. ان لاءِ وقت بوقت اخبارن ۾ ليکه به لکندو رهيو آهيان ته ڪي نه ڪي سنڌس دوست ۽ متــر ڀائن جي اهو ڪم ڪن، پر ان ٻاري ۾ اڃا ته ڪا ڪوشش ڪانه ٿي آهي. سنڌس ڪجهه لکيتون انگريــزيءَ ۾ Priceless Pearls (بي بها موتي)، آتم قاوازي، گيان گيت، مذر مداح، ملڪ مداح، تعليم جو تارو، دادا ڀائي نئورو جي، مينهن جي رنــگ سـان نينهن جي جنگ، جيءَ اندر جنگ وغــيره سنڌس زندگيءَ ۾ ئي شايع ٿيا هئا ۽ سنڌس الـوپ ٿي وڃڻ بعد "ٻالڪن جو ٻل" يعني "قوم کي قوم کير تا بنائين" ۽ "گيان گلزاري" وغيــره ڪتاب ڇپيا هئا ۽ پوءِ به وقت به وقت کي سنڌس مضمون حيدرآباد جي ڇــداڪاشين جي ماهوار "پريم" پتــر

مهاتما ٽولارام جو مختصر جيون چرتر

نياريءَ جي سڀني ڏاڍي جڏهن ماٺو صفائن ڪري ۽ خوشين منائڻ ۾ مگن هئا، تڏهن سال ۱۸۸۴ع ۾ سنڌ جي هڪ ننڍڙي پر آواد ٿيل شهر نوشهري فيروز ۾ منشي ميگهراج ڀاٽيءَ جي گهر هڪ اهو لعل پيدا ٿيو، جنهن پنهنجي ورشني سچي پڇي ڏياريءَ جي ڏينن کان به وڌيڪ روشن نموني ۾ ڏني ۽ هڪ ڏياريءَ جو اڻ اُجهامندڙ ڏيو ٿي ويو.

ٻالڪ اوستا - هن لعل جو جنم جو نالو ٽولارام هو. پٽس سنڌيءَ آکهر جو سنڌر ۽ ننگانتو ماٺو هو. سندس ماتا ڌرم ۽ پوڄا پاٺ جي مورتي هوندي هئي ۽ کيس ڏاڍو پيار ڏيندي هئي. ٽولارام اڃا ڇهن سالن جو ئي ڪين ٿيو ته ماتا گذر ڪري ويس ۽ کيس مائٽيءَ ماءُ پالي وڏو ڪيو. پٽس کيس سکيا ڏيڻ لاءِ پنهنجي پڄنديءَ آهر ڪوشش ڪئي. پهرين انگريزيءَ ڪلاس چوٿين تائين تعليم نوشهري ۾ پنهنجيءَ پڦيءَ وٽ رهي، ماستر ٽيڪچند سچاهيملاڻيءَ جي نظر هيٺ ورتائين. چار درجا پورا ڪري پنجون درجو ڪراچيءَ ۾ پاڙهي پاس ڪيائين ۽ ڇهون درجو حيدرآباد جي نئون وديالي ۾ پڙهيو. اهڙيءَ شاگرد اوستا ۾ هو سچو ڏينهن پاٺ پڙهندو هو يا فوٽبال، ڪرڪيٽ وغيره راندين ۾ لڳو رهندو هو. ڇهين درجي انگريزيءَ ۾ هن نتن ۽

هن ننڍڙي ڪتاب ۾ ڏيندي رهيو آهيان، جنهن مان سنڌس زندگيءَ، ڪرمن ۽ وچارن جي ڇڳيري ٻروڙ پئجي سگهندي. سنڌس جيون جي باري ۾ جيڪي حقيقتون هٿ چڙهيون آهن، سي گڏي هن ڪتاب ۾ سنڌس ننڍڙو جيون چرتر ۽ ان سان گڏ اڳ ڇپايل "عاجز جا آلاپ" ڪتاب ۾ ڇپيل بيت ۽ وڌيڪ سنڌس هٿ آيل بيت، سنڌس وٽهه ڪافيون، مڏر مداح (سي حرفي) ۽ ڪجهه قومي گيت ڏيندي رهيو آهيان.

ڀارت جي ورهاڱي بعد ڀارت ۾ آيل سنڌ ٻين ۾ پنهنجيءَ ٻوليءَ ۽ ساهتيه کي قائم رکڻ جي چڱي لهر لڳي رهي آهي؛ ۽ عاجز جهڙا اعليت جا صاحب سهڪار، جن سنڌي ساهتيه جي کيتر ۾ اوائل ۾ ٻاڻ موڪيو، سي اسان کي ياد ڪن آهن. گانڌي ڌام ۾ ٿيندڙ اکل ڀارت سنڌي ٻولي ۽ ساهت سڀا جي موقعي تي هن ڪتاب ٻڌري ڪرڻ جي اهڙي منشا آهي ته سنڌي جنتا کي سنڌ جي هن لڪل لعل جي ڪجهه جاڻ پوي ۽ ڪي سجهاڻ ڪرڻ جي سنڌس لکيل ساهتيه هٿ ڪري عام اڳيان آڻين، جا سنڌي ساهتيه جي کيتر ۾ هڪ وڏي سيوا ٿيندي.

٢٧ آڪٽوبر ١٩٦٠
نواب ڪا بيڙا، اجمير

پريداس برهمچاري

هنکي بلڪل تنگ وقت گذارڻو پوندو هو. حيدرآباد ۾
رهندي هن جي خيالن ۾ گهڻي ترقي آئي. اُو ودياليه جو
ديوان پريتداس هنکي ڄڻڪ پنهنجو پٽ ڪري سمجهندو
هو. ديوان پريتداس، ديوان ڏيارام گدومل ۽ ٻين اعليٰ
شخصن جي صحبت ۾ هن گهڻو ئي پرايو ۽ انهن سان گڏ
هن جو ٻهراڻين برهمو سماج ڏانهن لاڙو ٿيو، جتي
شري سين بابو، بابو نوبين ۽ پڳت نوپهند جي سنگ
۾ آيو ۽ انهي هن راڄ ۾ چڱو واڌارو ڪيو. ڀائي ڪلاچند
جي ٽڪاڻي ۾ به هو عام جام ويندو هو. ديوان
پريتداس ۽ ٻيا برهمو سماجي جڏهن شهر ۾ شراب، جوا
وغيره خرابين جي خلاف پرچار ڪرڻ نڪرندا هئا، تڏهن به
هي ئي سدائين ساڻن هوندو هو. هو نماڻائيءَ، ڌيرج ۽
سادگيءَ جي ته مورتي هو. ڏکيو ويکو سان اصل ڪانه
پوندي هيس. سندس شڪل سانوري، پيشاني ڪليل،
اکيون هميشه تجلدار، چهرو ڪلمڪو ۽ قد جو پورو پنو
هو. جيڪو به هيڪر هن سان لاڳاپي ۾ ايندو هو، سو
اهو ڀانئي محسوس ڪندو هو ته هن کي هڪ اعليٰ
مستيءَ جو انشو چڙهيل آهي.

ميدان ۾ - پڙهڻ لاءِ پيءُ خواهه ٻين وٽان مالي
مدد نه ملڻ سبب هن جو سڪولي ابياس ڇهين
انگريزي پاس ڪرڻ بعد ختم ٿيو. هنکي سرڪاري
نوڪريءَ لاءِ نفرت هئي ۽ ملڪ جي سيوا لاءِ اڪير
هئي. ديش سيوا جو ڀاءُ هن جي انگ انگ ۾ سمايل هو،

جوئين جا انگريزي ريڊر ۾ پڙهي ختم ڪري چڪا هئا.
ٽوڊيال جي بورڊنگ هائوس ۾ جڏهن رهندو هو،
تڏهن بورڊنگ هائوس جي سپرنٽينڊنٽ شري ڏيارام
گدومل هيڪر ظاهر ڪيو ته، ٽولارام جي شڪل ته،
ساڪريٽس (يونان جي سقراط) جهڙي آهي پر خيال ۽
عادت چڱيءَ آهي. اهڙي ني انس ۽ وڏي هوندي
هه سنڌ جو سقراط ٿيندو." اها اڳڪٿي اڳتي هلي
ڪيتري قدر سچي ٿي، سو هرڪو ڄاڻي ٿو.

انگريزيءَ، سنڌيءَ توڙي پارسيءَ جو چڱو محاورو
حاصل ڪيائين. انگريزيءَ ۾ ايترو ته اڀياس هوس جو
ڪن ڪن تعليمي ڪي مشڪل هوندو. سنڌ ۾ انگريزيءَ
۾ انهن جواب نثر ۾ عجب ۾ وجهندڙ هوندا هئا.
سنڌي ڪن ٿي هو، هڪڙيءَ ڪرتيءَ ۾ سارو، پورو ۽ هڪ
هه هزار ورڻ پاڻي هو. سنڌ ۾ هو ساريءَ ٿي سنڌ ۾
ماستر ڪي عجب اڳيان وڃو، پر هنجي حساب سان اصل
ڪين پوندي هئي. هڪ دفعي جي ڳالهه ڪئي ٿي
وڃي ته حيدرآباد ۾ امتحان ڏيندي سنڌ ۾ هڪ
ماستر، جو ڪيس ڪهڙو پاڻيندو هو، تنهن ڪيس حساب
جي ڪاپي ڏيڻ ڏهري. تن ڪري هن کي ايترو ته ڏک
ٿيو جو ٻيهر ٿي اهي فتو ڪري هليو ويو. پڙهڻ جي
مالي حالت سٺي نه هئي؛ انڪري هنکي وڏي تڪليف
ڏيڻ جي پاڻ ۾ سمرٿي ڪين سارو پائين. تعليم وٺندي
ٽولارام پاڪل صرفي سان خرچ ڪندو هو ۽ وقتي ته

ڪنهن جي سچي، پر ته به ايترو آهي ته گهڻن راين ڪري
دل روپي ديوار تي گهڻا مٿيا چٽ نڪري ٿا پون،
جنهنڪري ماڻهو مونجهاري ۾ اچيو وڃي ۽ ڪجهه
فيصلو آتت ڏيڻ وارو ڪونه ٿو ليهس. ست شري سوامي
هيمراج مهاراج جن ڏيکاريو آهي ته انهن اکري جهڳڙن ۾
ڦاسڻ کان، ڪنهن ڪار جهڙي مسئلي جي چنڊ چاڻ
پنهنجي سر پاڻ ڪجي ۽ اوڪيءَ وير ڪنهن ڪامل پرش
کان الجو آئر پڇي، ان تي عمل ڪري پرمانند جي
پراپتي ڪجي." هيءُ ڪتاب خود سوامي هيمراج جي
گدي نشين سوامي پرمانند صاحب چدا ڪاشيءَ جي
شري چرنن ۾ گهڻي پريم ۽ ڀڳتي ڀاءُ سان ارپڻ ڪيو
ويو آهي؛ جنهن مان پرسد آهي ته منڍ ۾ سنڌس
چدا ڪاشي مت ڏانهن ڪيتري ڪشش هئي. حيدرآباد
۾ شريمان ماسٽر جيوترام ٽؤ وديالي جي بورڊنگ جي
سپرنٽينڊنٽ جي سنگ ۾ سائين قطب شاهه جي درگاهه
تي ويندو هو، جتي پنهنجا ناهيل بيت ۽ ڪافيون مستيءَ
۾ اچي ڳائيندو هو. شروعات ۾ هن وديالي ۾ ئي ماستري
ڪئي. حيدرآباد ۾ رهندي هو راڄنيتي ڳالهين ۾ چڱو
ڀرو وٺڻ لڳو. ١٩٠٥ع ۾ بينگال جي ورهاڱي ٿيڻ
ڪري ملڪ ۾ جيڪو تاءُ پيدا ٿيو ۽ ان ڪري لشي ۽
ولائتي مال جي بهشڪار جي هلچل هلي، تنهن ۾ هن
خاص ڀرو ورتو. تڏهن جيڪا ڪلڪتي ۾ ڪانگريس
ٿي تنهن ۾ هو شامل ٿيو هو ۽ اتان موٽڻ بعد هو مٽرس

انگريزي هن ڏينهن شيوا واسطي پنهنجي شخصي واڌاري
جا خيال ترڪ ڪرڻ واجب ڄاتا. انگريزي ماڻهن جي
زور ڀريندي ۽ انهن ڏانهن عشق نه اڪرڻ وار پائين. هن کي
ڪيتري قدر ملڪي انگن اڳل ڪئي، سو اهي محسوس
ڪري سگهندا، جن سنڌ ۾ ڪيترا اخبار ۽ پڙهيون
هونديون. انهن ڪڍڻ وقت حيدرآباد ۽ ٻي هنڌي
جدا جدا مهاپرشن جي سنگ پرايو، سک پنٿ جي پوريءَ چاڙهڻ
واسطي هن انهن جو چڱو اڀياس ڪيو ۽ انهن لاءِ انگريزيءَ
۾ مسٽر مئڪالف آءِ. سي. ايس جا ڪتاب پڙهيائين.
آريه سماج جي ڪتابن جو به چڱو اڀياس ڪيائين. قرآن
شريف جو به انگريزي ترجمو چڱيءَ طرح پڙهيائين.
هڪڙي اهڙن ڪتابن ۽ دل کي شانتي ڪانه رسائي.
آخر سري گوسائي راڌاچرڻ ديوان ڪرمچند هنگوراڻي
ڊائرڪٽر ايجوڪيشنل انسپيڪٽر سنڌ ۽ ڀائي ٽولا رام نواچند
جي صحبت ۾ سوامي هيمراج جرداڪاشيءَ جا سڀ ڪرامت
پڙهيا ۽ انهن هن جي دل کي چڱي راحت ملي. سوامي
هيمراج جو لکيل ڪتاب ”گلزار معرفت“ جو هن سنڌيءَ
۾ ترجمو ڪيو هو، جو سنه ”آنند ڦلواڙي“ جي نالي سان
ڊسمبر ۱۹۰۶ع ۾ ڇپجي تيار ٿيو هو. ان ۾ هن لکيو
هو ته ” اڄ سڪو ساڻ ٿو سنڌ جي. سنڌ نه آهي ڪا
سنڀالڻ ڪنهن سان ڳالهه جي! سماج سڀڪا پنهنجي ايڪي؛
ڪنهن ڏي وڃي ڪنهن ڏي ڏيجي؟...... سماجن
سڀني جا ست منجهي پيا آهن. خبر نه آهي ڪا ڳالهه.

راءِ بهادر ديوان ڪوڙومل چندن مل کلناڻي، جو
شريمت تولارام کي دلي طرح ڄاڻو ۽ پائيندو هو؛ تنهن
ڪليڪٽر کي سمجهايو ته انهن ڪرڻ ڪري هنن کي
هتانئين مشهوري ملندي ۽ گوڙ وڌندو، انڪري اُتس
ڪيس ڪرڻ جو خيال لاٿو ويو، باقي سندس اخبار
ضبط ڪئي ويئي. پوءِ هن ”ديش ماتا“ اخبار جاري
ڪئي. ٿورڙن ٽائيمن ۾ ڇپجي ڪيندو رهيو، پر پوءِ پريس
ڇپجي ڏيڻ کان انڪار ڪيس؛ جنهن ڪري لٿي ٿي
ڪڍڻ لڳو. وقتي هٿ سان ڇپي ڇپي وارن نوٽيڪن
تي لکي ظاهر ڪندو هو، پر پوءِ هو به ضبط ڪئي
ويس. ”سنڌ شيوڪ“ نالي ماهوار رسالو پڻ جاري
ڪيائين، جو پوءِ هفتيوار ڪڍڻ لڳو. اهو به پوءِ پريس
ڇپجي ڏيڻ کان انڪار ڪيس. هن جي لکڻي بلڪل بي
ڊپي هوندي هئي ۽ سچائي سندس مول اُديش هوندو هو.
هن جي اخبار نويسيءَ لاءِ سنڌ جي مشهور ليکڪ
شري لعلچند امرڏني مل ڄڳتياڻيءَ ڪراچيءَ جي
روزاني ”هندستان“ اخبار جي ١ آگسٽ ١٩٤٦ع واري
پرچي ۾ سنڌي اخبار نويسيءَ جي تواريخ جي سري سان
مضمون ۾ لکيو هو ته ”سرگواسي تولارام بالاڻي ”ماتا“
نالي نيم سياسي اخبار ڪڍي هئي. هيءُ جوان تکيو
ڪونه، نه ته رنگ ڪري ها! هو ڏاڍو سمو اهڙو هو جو
واڻ مان وندي مالرم اکر ڪڍڻ سان سيکمت جهڙندي
هئي. پر هيءُ نڙيڳ اهڙو جو سرڪار جي نيتيءَ تي بي

تنهن سي نکري نروار ٿيو. ان وقت جڏهن ماڻهن ۾ انگريزن جو بلڪل ڊپ ڇڪائي هو ۽ سرڪار جي خلاف اکر ڪڇڻ ئي جيل جا دروازا کُليا بيٺا هئا، تڏهن هن بلڪل بي ڊپو ٿي لڳاتارون ڪيون ۽ سرڪار جي برخلاف تقريرون ڪندا ڪرڻ لڳو ۽ سوديشي جو پرچار ڪيو. هو ماڻهن کي ذهن نشين ڪرائڻ لڳو ته اسين سڀئي، ڌاڳي، نيلي ۽ ڪوڪي لاءِ به ڌارين ملڪن جا محتاج ٿي پيا آهيون. سوراڄي شري سوامي گووندانند ۽ ڊاڪٽر چوئٿرام گدواڻي ٻڌائيندا هئا ته هو جڏهن حيدرآباد ۾ ڳڻجي ويو ته ولايتي ڪپڙي جي خلاف پڪاڻيندو هو، تڏهن ڪيترن ڏاڍن ڪپڙا جا گٺا کڻي ٻاهر ٻاري ڇڏيا ڪندا هئا ۽ ڪيترن وديشي ڪپڙا ڊاڪ جو ڏان ڪيو هو.

هن ان وقت اخبارون جاري ڪيون هيون، جن ۾ ڏورا ٽوڙيا مهاجنن جي اشتهار هوندي هئي. ان وقت هن جي اخبار لوڪيسي ڪيڙن جون اکيون چرخ ڪري ڇڏيون هيون. "صداءِ سنڌ"-Voice of Sind انگريزي ۽ سنڌي ۾ اخبار جاري ڪئي هئائين، جنهن جي مضمونن ان وقت جو حيدرآباد جو ڪليڪٽر مسٽر رائٽس جي ٻال چکو ڏيئان ڏيندو هو. هڪ دفعي هن سرڪار خلاف اهڙو زبردست مضمون لکيو هو جو ڪليڪٽر هن تي ۱۲۴ قلم هيٺ بغاوت جو ڪيس ڪرڻ لاءِ تيار ٿيو هو، پر مشهور ساهتيڪار ۽ بنگالي سڌارڪ

ڪامورڪن کي ڏهڪاءُ هو، تڏهن جيڪي ٽي جولاءِ تي لوڪمانيه جي جيئنتي ملهائڻ ۾ شامل ٿيا هئا، تن ۾ شريمت ٽولارام به هو. اها جيئنتي حيدرآباد ۾ ٿليلي لئي رشي گهاٽ جي پرين ۾ پر ملهائي وئي هئي، انهيءَ موقعي تي ڪي وڏڙا ۽ شاگرد به هئا."

١٩٠٥ ۾ حيدرآباد جي قلعي ۾ جڏهن بارود ڦاٽو هو، تڏهن سڀ ڪنهن ماڻهوءَ ۾ هراس هو. تڏهن وديالیه بورڊ لڳه جا ڇوڪرا حيدرآباد جي گورنمينٽ هاءِ سڪول ۾ رهايا ويا هئا، جتي هنن ڏاڍو پئي رلوءَ سڏڪا پئي پيا ٿون. تڏهن شري ٽولارام انهن کي دلداري ڏيندو رهيو ۽ راتيون ڪاٽي، ڪين سڀ رات ويٺي ولڊرايائين.

جيڪي به اردو خواه انگريزيءَ ۾ سياسي مضمون جا ڪتاب نڪرندا هئا، سي هو بلڪل ڌيان سان پڙهندو هو. لالا منشيرام (سوامي شردانند) لالا هنسراج، سريندرناٿ بئنرجي، راش بهاري گهوش ۽ بپن راجنيتي اڳوائن جون تقريرون پڙهندي چت لئي چنجي ويندي هون هيس. هو ١٩٠٦ جي ڪلڪتي ڪانگريس اجلاس کان وٺي وقت به وقت ڪانگريس اجلاسن ۾ وڃي شامل ٿيندو هو ۽ اتان موٽي اچي سنڌ ۾ سياسي جاڳ پيدا ڪرڻ لاءِ تقريرون ڪندو هو.

ان وقت پبلڪ پليٽ فارم لئي بيهي ڳالهائڻ جي ڪورلو همت ساري سگهندو هو؛ پر هو ڪيترا دفعا حيدرآباد جي هومسٽيڊ هال ۾ به سياسي ڳالهين لئي تقريرون

ڏڪ نشاهدي ڪندو هو... سچ اچي ٿي ڏينهين نيال
لاءِ پڌرو ٿي ٿو. ڪير جيو سرڪار جي سبب ڪا
ڳجهي ڦڪي ڳالهه لڪي، لڪجي نه سگهندي! هن جي
"مال" اخبار سرڪار ضبط ڪئي ته هن ورتي ٻي اخبار
ڪڍي. الهيءَ تي نه سرڪار ته ستو. پر هن تي مونيو هئي
نه ڪيو. هن ان وقت "نعمر عو آزو" "دادا
ڀائي نوروڄي" اليءِ تي نئيا راجنيتي ڪتاب ڇپائي
پڌرا ڪيا. شعر لکڻ جي نه ابشورتي ذات ماڀال هيس.
"ملڪ مداح" ڏالي ڏوڪي پنهنجو ڪتاب به ڇپائي
پڌرو ڪيو هئائين، جنهن ۾ لاس ڪئي، سوديشيءَ
وغيره وشين تي پنهنجا خيال جو ڪتاب سرڪار ضبط
ڪري ڇڏيو."

سنڌ جي مشهور اخبار نويس شري لعل مهاراج
وشنو شرما شرع پنهنجي هڪ ٽريڪ ۾ لکيو آهي ته
"منهنجي شريمت ڀالچنڊ ساڻ ڪا شخصي لاڳو وچ نه
ڪانه ٿي هئي، پر جڏهن هو حيدرآباد وديالي ۾ ماستر
هو، تڏهن مان کيس اليئي ڏسندو هوس. حيدرآباد جي
هوم سنيد هال ۾ هڪ ڀيري اڪ ٻيو، تڏهن هن اتي
هڪ تقرير ڪئي هئي، منهنجو من تي تنهن جو اثر ئي
ذاتي واقعو ٿيو هو." شريمان وشنو شرما پنهنجي هڪ
مضمون ۾ لکي ٿو ته ۱۹۰۸ کان وٺي سنڌ ۾ ڪيئن
ملهائي ويندي هئي، تنهنجو هڪ ليک ۾ ذڪر ڪندي
ڏيکاريو آهي ته ۱۹۰۹ع ۾ جڏهن سنڌ ۾ هرهند

بيمارين وقت هن پاڻ وساري بيمارن جي خوب شيوا ڪئي. ڏکين جي مدد نہ ڪري سگهندو هو، تہ بہ سندن تن سان شيوا ڪرڻ ۽ همدردي سان هلي ڪين آٿت ڏيندو هو. سول اسپتال ۾ ويندي مريضن کي دلداري ڏيندو هو ۽ ڪين پنهنجا غزل ۽ گيت ڳائي ٻڌائي، سندن ڏک دور ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو هو.

هو هندستان جي سڀني جاتين جي ايڪتا جو خوب پرچار ڪندو هو. سندس ان باري ۾ قومي گيت بلڪل ڇڪيندڙ ٿيندا هئا. شراب ۽ ٻين نشيدار شين جي خلاف بہ پرچار ڪرڻ ۾ اڳرو رهندو هو.

سال ١٩٠٤ ڌاري هو پنهنجي جنم استان نوشهري ۾ آيو، جتي ڪجهہ وقت نوشهري جي پنچائتي انگريزي سڪول ۾ ماستر ٿي رهيو. انهيءَ وقت نوشهري ۾ رهندي هرڪنهن آرتوار ۽ وڏن ڏينهن تي نگر ڪيرتن ڪرائيندو هو، جن ۾ سائنس گڏ سڪول جو مئنيجر ديوان دليچند رام رکياڻي، مسٽر امرڏنومل داد لاڻي ۽ ٻيا بہ ڪي نوجوان هوندا هئا. ان وقت جهانجهن سان ڪتاري تي جڏهن ڳائيندو هو، تڏهن ماڻهو مست ٿي ويندا هئا. شاگردن کي جيڪي مضمون ۽ ترجما لکائيندو هو، سي بہ ديش ڀڳتيءَ، ايشور ڀڳتيءَ ۽ سڌاري واداري جي وشين سان ڀرپور هوندا هئا. جڏهن لالا لجپتراءِ کي ديش نيڪالي ملي، تڏهن ان لاءِ سندس هڪ شاگرد

ڪندو هو ۽ حيدرآباد جي گهٽين ۾ پرچار ڪندو هو.
سندس ٻنهين ڪي تورا مٺو ۽ شاگرد هئا ۽ ڪيس ڪا
[illegible] ڪان هئي ۽ ڪا مدد ملندي هئي، جنهن ڪري
سندس محنت اڙانگي ڪان ٿيندي هئي. سرڪاري نوڪر
۽ والاري ته ڪاٿس [illegible] و بندا هئا. مسلمان ته پيا
[illegible] هئا ته ڪو جرئو آهي جو [illegible]. سرڪار سان
[illegible]؟ [illegible] سان [illegible] ۽ [illegible] هي ۽ جوان
[illegible] ٿيو ۽ [illegible] ڪي لڳو رهيو.
[illegible] حيدرآباد، [illegible] ته ڪڏهن
[illegible] هو. [illegible] سکر، [illegible] ۾
[illegible] هو. [illegible] شاگرد هنڪي زور
ڪري [illegible] ۾ [illegible] ۾ ولي [illegible] هئا ۽
[illegible] ڪيس پنهنجي گهر ۾ رهائيندا هئا. هنجي رهڻي
ڪهڻي بلڪل سادي هئي ۽ ڪا به عادت ڪان هيس.

[illegible] سکر ۾ [illegible] ڪانفرنس ٿي هئي،
[illegible] ۾ [illegible] شامل ٿيو هو. [illegible] ملڪي مجنو ۽
[illegible] عشق ۾ آزاد ڪول هوندو هو. سندس مقصد
هوندو هو ته ”[illegible] ڪان، ڪاٿي [illegible] و[illegible]
جي“. [illegible] سوري ۽ [illegible] ڪري [illegible] جاتو.

ان وقت [illegible] اڌار جي [illegible] هلندڙ ڪان هئي،
[illegible] ڪون هوندو هو ۽ سب
ڪنهن ۾ ساڳي [illegible] جوش پسندو هو ۽ لوڪ
[illegible] پنهنجو [illegible] ۾ [illegible] هو. حيدرآباد خواه [illegible] هند

صوفي شاعر پير ڪمال الدين وٽ به چڱو اچڻو وڃڻو هو ۽ ڪيترو سندس شعر ياد هوندو هوس. سندس اِها عادت هوندي هئي جو ڪنهن به ساڌ سنت يا پير فقير جو ٻڌندو هو ته ڊوڙي اُن وٽ ويندو هو.

۱۹۰۹ ڌاري برهمو سماج جي پرچارڪن، جن ۾ راءِ صاحب ديوان پريداس به شامل هو، تن کي نوشهري ۾ پرچار لاءِ وٺي آيو هو ۽ شاهپوٽن جي پاڙي ۾ سندن پيچن ڪيرتن ۽ پرچار ڪرايو هوائين.

گرهست جيون - ننڍپڻي هن کي شادي ڪرائي وئي هئي، پر دنيا جي جنجال کان پري رهندو هو ۽ وشيه ڀوڳ کي زهر سمجهندو هو. سندس ڌرمپتني بلڪل سشيل ۽ شانتيءَ جي مورتي هوندي هئي، پر سندس پتا ۽ ٻين عزيزن کي هن جي هلت خواه ديش پريم ۽ ايشور ڀڳتي بلڪل ڪين آئڙندي هئي. هن چاهيو ٿي ته شريعت ٽولارام اها نياري راهه ڇڏي عام راهه اختيار ڪري؛ پر جنهن حق پڇاڻيو آهي، سي اصليت کي وساري فقط پيٽ ۽ ڪٽنب جا پوڄاري ڪٿي ٿا ٿي سگهن؟ هن کي مالي تنگي رهندي هئي جنهن ڪري سنگي ۽ شاگرد ڳجهيءَ طرح ڪيس مالي مدد ڏيندا رهندا هئا، پر ان عيوض هو انهن کي هڪ ته ٻيو ڪم ڪري ڏيندو هو. سندس پتا کي خبر هئي ته سندس مربي پٽ جي حالت تنگ آهي ته به هڪ پاسي سندس ديش ڀڳتيءَ جي ڪارڻ ڪري سرڪار جي ڏپ

جو جوڙ آهي ته ڄڻ ته ديوان ڏيچند سان ڳنڍ سيڙهي
جو ڪرڻ ڪي رڪاوٽون پيدا ٿيون هيون ۽ ڳالهه بندي ٿي مالوم
۽ پارسي مال جي کپت جا نعرا هڻايا هئا ۽ نئون شهر ٿي
جي سنگت جي صلاح ڏني هئي. ديوان ڏيچند سان گڏ
لالا لڇمڻ داس جي دانش ليڪالي ۾ تي اعتراض واري لاءِ
سنگ ۾ زبردست تقريرون ڪيون هيون. وري جڏهن
لالا جي آزاد ٿيو هو، تڏهن نوشهري ۾ اهو پرچار ڪيو
هئائين ته ۽ اسان جو راڄ "لڇمڻراءِ" آزاد ٿيو آهي، سو
ڏياري ڪريو. خود ٻاهر ليال ڪٽي ماڻهن ونڊ ويو ته
منهنجو ليال ڪم نه آيو ۽ مان تو ليال ڏياڻو.

نوشهري ۾ جڏهن سرڪاري انگريزي اسڪول جاري
ٿيو، تڏهن ان ئي مدرسي اسڪول واري رڪاوٽ ٿي هئي
منهنجي اخبار ۾ اعتراض ڪيو، جنهن ڪري اتر ڪيس
ڪيو ويو، جنهن ۾ حيدرآباد جا وڪيل سنڌس بچاءَ ۾
مفت آيا هئا، جنهن ۾ ڇٽي ويو.

نوشهري ۾ ١٩٠٢ ڌاري شيوڪ منڊلي ٺاهي هئي، ڪي
نوجوان جي سڀا شهر جي شيوا ۽ پرچار لاءِ جاري ڪئي
هوائين جنهن ۾ ڏهاڪو سچا سنڌس ساٿي هوندا هئا.

نوشهري ۾ رهندي ٻائي جيٺنداس جي نڪاڻي
جي مشهور ليائي ۽ جتي مهنت ٻائي ڪنولداس جي
سنگ ۾ گهڻو وقت گذاريندو هو. ٻائي دامودرداس
ساڻس گهاٽو سمبنڌ هوندو هوس. نوشهري جي مشهور

رهيو. ناٽڪن ۾ پارٽ ادا ڪرڻ خواهه ناٽڪن لکڻ ۾ ان وقت سنڌس وهـيءَ ۾ ڪو جهڙو ٿيو هوندو. هو جنهنجو پارٽ ادا ڪندو هو. اس پس اهڙو ٿي بڻجي ويندو هو.

اعليٰ شاعر ۽ ليکڪ - اهو اڳ ۾ لکيو ويو آهي ته هن ۾ شعر گوئيءَ جو معدو هو، حقيقت ۾ اهڙا ڪيس ايشوري ذات مليل هئي. هو اهو ڪن ڪاغذ ليکڻ کڻي اکيندي ڪنڌ نقلي شاعرن مان ڪين هو. هن جو ڳالهائڻ ٻولهائڻ به شاعريءَ سان ڀرپور هوندو هو. جڏهن موج ۾ ايندو هو، تڏهن شاعري سنڌس مک مان بي اختياري پيئي ٽپڪندي هئي. هن گهڻوئي شعر پڙهيو، جنهن مان گهڻو هن وقت گم آهي؛ پر باقي جيڪو هٿ چڙهيو آهي سو به ڏيکاري ٿو ته هن اولهي راز اندر ڪيترو ٻوڙيو ته گهٽون ڏٺيون آهن. هن جو تخلص "عاجز" هوندو هو. هن سنڌ جي شاعرن ۾ زندگي آڻڻ لاءِ مشاعره جي شروعات ڪئي هئي ۽ پنهنجن اخبارن ۾ مصرع ڏيندو هو ته سنڌ جا شاعر ان تي پنهنجا شعر لکي موڪلين ۽ جي هو پنهنجي اخبارن ۾ پڌرا ڪندو هو. ڳائڻ ۾ اهڙو ته ماهر هوندو هو، جو ٻڌندڙ موهت ۽ بي خود بڻجي پوندا هئا.

نثر لکڻ جو ته ماهر هو. ڀڳوان ڪيس لکڻ جي عجيب شڪتي ڏني هئي. سنڌس "جيءَ اندر جنگ" ڪتاب هر ڪنهن جي پڙهڻ ۽ هنئين سان هنڊائڻ لائق

کان ۽ ٻئي پاسي سندس من دنيا جي ڪارڻن ۾
اڳتي اڳري هن ٽولارام جي ٻاهر نه اچڻ سبب سندس
ڏرمپتنيءَ کي هڪ رات بلڪل خراب حالت ۾ گهران
ڪڍي ڇڏيو، جنهن حالت ۾ ٽولارام کي ڪراچيءَ
روالو ٿي وڃڻو پيو ۽ هن کي وڏي مشڪلات کي منهن
ڏيڻو پيو هو. ان حال ۾ به هو بيپرواهه رهندو هو.

ڪرهستي هو. غريبيءَ سان لاڻون الڏيون هئائين پر
لـ به سندس هٿ ڏهرجالن ۽ الاڻن جي سهائتا واسطي
سدائين ڇوٽ هولدو هو. ڪجهه وقت دوائن جو دڪان
کوليائين، لڏهن به جيڪڏهن ڪو ڪيس دوائن جي
قيمت ڏئي وٺو نه ڇا، جي نه ڏئي وٺو نه ڇا؟ وري
بيمارن جي سار به بلڪل چڱيءَ طرح لهندو هو. بيمارن
کي دکي ڏسي پاڻ ڏايو دکي ٿيندو هو ۽ ڪين آئـمت
ڏيڻ جي هر ڪا ممڪن ڪوشش ڪندو هو.

لوشهري ۾ خواه حيدرآباد ۾ لانڪن کرڻ ۾ هو
خاص دلچسپي وٺندو هو. لڏهن حيدرآباد کان
سواءِ بين هنڌ ناٽڪن لاءِ ماڻهن ۾ نه فقط چاهه ڪو نه
هولدو هو، پر هتانئين انهن لاءِ ڏڪار هوندي هئي.
هيڪر جڏهن هو لوشهره ۾ هڪ ناٽڪ ۾ پارٽ کري
رهيو هو، لڏهن ان لئي سندس پيءُ کي ايترو نه خار
لڳو جو پادر لاهي وٺي اسٽيج تي اڇليائين. چي "تو
مونکي بدنام ڪيو آهي". ان لئي ڇڱن چڱن ڪيس
روالو کري ڇڏيو ۽ هو پنهنجو پارٽ ڪندو

پوئين وقت - حياتيءَ جو پوئين وقت نه هو
ملڪي مجموعه مان قري المست ٻڌجي پيو هو. هو
جدا ڪاشي مارگ جو شردالو هو، پر صوفي مت ڪيس
ڪنهي ڪٽي ويو. هو برهه ۾ بالو لوتي پيو. ڪڏهن
بيدل بيڪس جي مقبري لي، ڪڏهن ڪمبرڙيءَ
۾ روحل فقير جي استان لي، ڪڏهن قلندر لعل شاهباز
جي درگاهه ۾ ۽ ڪڏهن قطب شاهه جي قدمن ۾ پيو
ايندو ويندو هو. بکر ۾ هڪ مسلمان درويش جي پڙ
صحبت ۾ آيو. تڏهن مجازي عشق هن جي هِن پار
۽ هُن پار جي، پنهنجي ۽ پريتم پرميشور جي وچ پل
ٺهجي پيو. هو هڪ ڇوڪري کي پيار ڪندو هو،
جنهن کي پنهنجن ڪيترن بيتن ۽ ڪافين ۾ "فتح"
ڪري ڪوٺيو اٿس.

عاشق زهر پياڪ - وهه ڏسي وهسن گهڻو،
ڪڙي ۽ قاتل جا هميشه همراڪ؛
لڳن لوڪ لطيف چئي، فنا ڪيا فراق؛
لوڙي چڪس چاڪ - ته به آهه نه سلن عام کي.

شاهه صاحب جي ان چوڻ جو هو سچو مثال هو.
برهه جي باهه ۾ نپي پوڻ کانپوءِ ته هن شاهه جي بتايل
منزل وڃي ماڻي.

"پوڻ گهڻا پچايا، تون پڄڻ کي پڄاءِ".

هيءَ ڳولس اهڙي لڪي لڳي هئس جو سندس لڳ
سداءِ ڪوسا رهندا هئا ۽ اکيون مثال جهان لعل پيهون

آهي. "گيان گلزاري" ڪتاب ۾ به چڱي پلٽ ڪئي اٿس. سندس ٻئي ڪتاب ۽ مضمون به واهه جا آهن. هن انگريزيءَ ۾ به ڪيترو شعر رچيو هو، جنهن مان ڪو نور وهڻ اچي سگهيو آهي. پارسيءَ ۽ سرائڪي ٻوليءَ تي به چڱو قبضو هوندو هوس. اردو ۽ سرائڪي ٻولين ۾ به ڪيترا شعر چيل اٿس. سندس نثر ۽ نظم ٻئي راحت ڏيندڙ آهي.

روحاني راهه ۾ - ديش ڀڳتيءَ سان گڏ پرڀو پريم به هن جي رڳ رڳ ۾ ڪٽيءَ ڪان سمايل هو، پر جئين وڌو ويندو، ليڪن هن کي سچي لعلن جي لنءُ وٺي وڌيڪ لڳندي ۽ گهڻو وقت ايشور ڀڳتيءَ ۾ ٿي مگن رهندو هو. سال ١٠-١٩١١ ۾ جڏهن اوشهره ۾ رهندو هو، تڏهن هو ڇڳيءَ منزل لاءِ ٻاهڙي پڪو هو. ان باري ۾ ڪيتريون ئي ڳالهيون ڪيون وينديون آهن. سندس هڪ شاگرد ٻڌايو ته اوشهره جي وهندڙي تلاءَ ۾ سنان ڪندي ٽبي هٽي وهندو هو، تڏهن اتنرو وقت ته پاڻيءَ اندر رهندو هو. جو سڀني کي حيرت ۾ وجهي ڇڏيندو هو، سندس پراڻن تي ڏاڍو ضابطو هو. ٻئي سچڻ جو چوڻ آهي ته "هڪ لڳا هنڪي سائين تلاءَ جي مٿان ٿلهي تي پير هيٺان منهن اونداهيءَ وقت اڪيلو ويٺل ڏٺم. منهنجو سياءُ اڙ ٻڪو هو، سو ته ڪيم هم، ته ٿم، تڙ وهائي ڪيڏي مالس، ان لئي هن اکيون کوليون، مون ڏانهن نهاريو ۽ وري اکيون بند ڪري ڇڏيون." اهڙو هو سندس پاڪ جيئل.

ڪي الست جو آواز ٻڌڻو آهي. اوائلي مجاز ۾ مدهن رکي، رلدي راز حاصل ڪري، هن ڀاڱي ڪسي ٻنسريءَ واڳر "عاجز" سمجهي، ان جي آواز جو اوزار ٻڌائي ڇڏيو."

سندس پريتم اکين ڏٺيون ڳالهيون تـو ڪري ته وٺي وٺي وجد (سماڌيءَ) ۾ اچي ويندو هو. ان ڏينهن لاڙڪاڻي ۾ گهاڙ واهه جي مٿان اوطاق ۾ رهندو هو. هڪ ڏينهن لڙيءَ منجهند جو وقت هو. جڏهن سندس پريتم ساڻس ملڻ ويو ته ڇا ڏسي ته عاجز جاڳندي به تن ۽ بدن کان بي خبر آهي. اکيون خدائي خمار ۾ هئس. مجذوبي حالت ۾ ڪڏهن پنهنجي پريتم "فتح" کي پڪاري سڏ ٿي ڪيائين جو درحقيقت سندس سامهون ويٺو هو، ته ڪڏهن رلائين ٿي. ڪيس دليا جي ڪاهه ڪل ڪاله ٿي پيئي.

پاڻيءَ سان پاڻي- "عاجز" هاڻي پنهنجي محبوب سان ملي هڪ ٿي وڃڻ لاءِ مائل هو.

چي "ڪهڙي منجهه حساب. هيڻ منهنجو هوس ري؟"

هن هاڻي پنهنجو جسم پنهنجي مرضيءَ سان ڇڏڻ چاهيو ٿي. هن اڳتر ڏيهان تيڻ کان ڪجهه ڏينهن اڳ هڪ خط لکي رکيو هو، جنهن ۾ وستار سان ڄاڻايو هئاءِ

"هي ٽولو رام ۾، هي رام ٽولي ۾
سنت جل ۾ جل ٿي ويندو."

۽ تيو ۽ انبن.

پرڏيهن هئس. الهن ابرڪن ۾ هن ائين ڪاڪيون
چوون، جي ڪاغذ جي ٽڪرن تي يا ڪنهن اونبوڪ ۾
ويندو هيو لکندو. سنڌس ڳالهڻ ۾ اهو سڪ ۽ سوز
هوندو هو، جو پڙهندڙن کي رئاري وجهندو هو.

سنڌس ٻين ٻرهه جي باهه ۾ ڪباب ٿيندو ويو.
هنڪي ٻرپر جي جر جلائيندي رهي. هوس لاءِ مالدو
هوندو هو. هن ٻاڻ هڪ ٻل ٻ ڏهاڙا سنڌس واسطي
مشڪل هوندو هو.

شڪارپور جو مشهور ليکڪ شري جهامنداس ٿو چوي.
پانيا هڪ هنڌ لکيو ته "عاجز" جي جهوس جو هڪ
پاسو هو ملڪي محبت، ته ٻيو پاسو هو سچي ملڪ جي
چورا ڪورا.

"وطن جن وساريو - حيف تني کي هوءِ."

اباڻن جي اڪثر ڪيس راليون ڏينهن رو ئاريندي
هئي ۽ سنڌس ياد اٿاريندي هئي. پيج سنڌس پنهنجن
سان لنڊڙي ني پڄجي ويو ٿو ڏسجي. هي ڪاهوڙو
ڪوچ ۾ اوچ ۽ آسڪ ڏسي، لمنهن جي ميدهن ۾ پسي،
سفر سٽيندو رهيو. هر هڪ پنهنجو ڪو ٻوجن ديوتا
ٻڌائي پيو گيت ڳائي. هر هڪ ڪنهن نه ڪنهن لگن ۾ چريو
آهي. لنڊڙو لکر جو لاڳر ٻوجي ميران پرم پد حاصل ڪيو.
هن رام جي هڪڙي ٽولي تي ۽ ڪنهن لنڊڙي "فتنم"
پائي ٿي ڏسجي، جنهن جي محبت ۾ مست ٿي، هن پاڻ

شرڌا جا گل ڦل

نڀنون نڀاهڻ آيو

(سرڳواسي ڊاڪٽر چوئٿرام گدواڻي)

ديش ڀڳت ٽولارام مينگهراج ٻالاڻيءَ سان منهنجي واقفيت ١٩٠٧ ڌاري ٿي. هي سچ پچ اعليٰ درجي جو ڪوي، ليکڪ ۽ تقرير ڪندڙ هو. ڪوتا ڪرڻ جي ڄڻ ته ڏات مليل هيس. ويٺي ويٺي ڪوتائون پيو رچيندو هو. سنڌيءَ، انگريزيءَ ۽ اردوءَ ۾ چڱو ماهر هو. بنگال جي ورهاڱي ڪانپوءِ جيڪا ملڪ ۾ سوديشيءَ ۽ انقلاب جي هوا لڳي، تنهن جو اُنس گهاٽو اثر ٿيو. انهيءَ چوڻ ۾ ڪو وڌاءُ نه ٿيندو ته هو ملڪي مستانو ٿي پيو. ملڪ جي آزاديءَ جي ڪيس تات لڳي ويئي ۽ ٻيو سڀڪجهه ڀلجي ويو. سنڌ ۾ قومي هلچل جي ٻاني وجهندڙن مان هي به هڪ برک ڪم ڪندڙ هو. ان زماني ۾ آزادي يا پورن سوراج جو ڪير نالو ڳنهي! ڌاريا ته ڌمالون ڪيدن، پر پنهنجا به پيا ٿنوليون ڪن! ڇي انگريز فيل مست تنهن سان آيا آهن ٻرميچڻ! جبل سان مٿڙ

لاڙڪاڻي ۾ رهندي شري سوامي ڌرمداس صاحب سان سندس چڱو ليکڻ جو لاڳو ۽ عرضا جو رستو هو. هن وٽ ايندو ويندو ۽ وقتي رهندو به هو. ١٣ جولاءِ ١٩١٣ع تي هو سوامي جن وٽ ويو ۽ کين چيائين ته "هاڻي وڃڻ ڪي نه رهيو."

اُن وقت سوامي آتمارام (سوامي ڌرمداس جي شش)، يڪدم اٿيو، ۽ هن سان گڏ گهاٽ تي سنان ڪرڻ ويو. ٻئي هن گهاٽ ۾ پاڻي ٦-٧ فوٽ مس هو. سنان ڪندي هن اها نه ڏٺي جو اوڙهه ٿي ويو. سج ٻڏ ٻنهي جي لڪڻ موجب جل سان جل ٿي ويو. ڪمس نه ٿي هٽي، پاڻيءَ اندر وهڻ جي ته هر ڪنهن کي ڄاڻ هئي، مگر جڏهن ٻئي وقت نه اُڪتو، تڏهن سندس سائين گهڻي ڳولا ڪئي، پر "عاجز" هجي ته لڀي! خوب ڳولا ٿي، نبيون هيون، يڪدم پيڙهون آيون ۽ مهاڻن گهاٽ ۾ جار وڌا، پر سڀ بي سود. هو ته جل سان جل ٿي ويو هو، سو شريرڪ صورت ۾ ڪيئن نه هٿ آيو؟ جن لاڙڪاڻي ۾ اهو ڪرشمو ڏٺو هو، ان مان ڪيترا اڃا جيئرا آهن ۽ ان معجزه جي شاهدي ڏين ٿا.

اهڙو هو عاجز، جنهن جي اَنترڌيان ٿيڻ کان اڳ نه پرچاڻ ڪي ۽ نه قدر ۽ پر

مرڻ اڳي جي مئا - سي مري ٿين نه مات ؛
هو لڌا سي حيات - جيئڻ اڳي جي جيئا.

نپٽ نرالو

(سرڳواسي شري لعلچند امرڏنو مل جڳتياڻي)

١٩٠٥ ۾ مان نوود ياليہ ۾ ماستر مقرر ٿيس. مونکي مٽرڪ وارن کي سنڌي ۽ ڇهين ۽ پنجين وارن کي فارسي پڙهائڻ جو ڪم رکيل هو. ٽولارام اُنوقت ڇهين درجي ۾ پڙهندو هو. هن ساڌ جي روش ٻين شاگردن کان نپٽ نرالي هوندي هئي. شاه جو هي بيت

”جي لهوارو لوڪ وهي، تون اُڀو وهہ اوڀار“

تنهنجو هي پورو پورو مهاڙو هو.

ڪلاس ۾ ماسترن وٽان مليل ڪم سو تہ هنکي ڏيوڻ ڪونہ لڳندو هو؛ پر سوالن جا جواب سدائين اهڙا پورا ڏيندو هو، جو ماسترن کي اچرج ۾ وجهي ڇڏيندو هو. **شعر چوڻ جي تہ ڏات هيس؛ سو بہ نہ رڳو سنڌيءَ ۾، پر فارسيءَ ۽ انگريزيءَ ۾ بہ!**

عجب تہ هن ڳالهہ جو آهي تہ هڪ لڳا جاميٽريءَ جو سڄو سڌيان (Theorem) تنهنجو حل انگريزي شعر ۾ لکي پيش ڪيائين! ۽ اُنوقت اسان ماسترن جو اهو رايو هو تہ نہ رڳو شعر پڪو لکيو هئائين، پر سڌيان جو حل بہ پورو پورو ڏنو هئائين.

مان فارسي پڙهائيندو هوس، پر مونکي خود فارسيءَ **جي هن جيتري ماهيت ڪانہ هئي!** هنکان

هٿيون ته هندن جو مٿو نڪر نيندو. اها اُن وقت نه رڳو عوام يا جنتا جي منورٿي هئي پر جيڪي ٻاٽڪي تعليم يافته سمجهندا هئا، تن جا نيڙ به ساڳيائي هئا. اهڙي وايومنڊل ۾ ٻاٻل ۽ مست ٿي پنهنجيءَ ڌن ۾ رهي سگهندا آهن. شري ٽولارام اهڙن ٻاٻلن ۽ مستن مان هو. جيڪي به ان وقت ساڻن هٿ جڙهي سگهيس، تن جي ذريعي آزاديءَ جو پيغام سنڌ سنڌڙيءَ ۾ پئي پهچاياءِ. هڪ اخبار "ماتا" جي نالي ڪڍيائين، جنهن جي معرفت ء مٿيون پيغام ڏيڻ لڳو. پر ان زماني ۾ ڪهڙي پريس واري کي جرئت هئي جو سنڌس اخبار ڇپي؟ انڪري ٿوري وقت کانپوءِ سائيڪلو اسٽائيل تي پنهن جي اخبار جاري ڪياءِ. قومي راڳ به ڪتابي صورت ۾ شايع ڪياءِ، جنهن جو نالو "ملڪ مداح" رکيائين، جا چوڙي ڪجهه وقت کانپوءِ سرڪار ضبط ڪري ڇڏي. ڪجهه وقت کانپوءِ سنڌس لاڙو ڌرمي ڳالهين ڏانهن ٿيو، جنهن ۾ به هو اهڙوئي محو ٿي ويو جهڙو ملڪي محبت ۾.

جن هندستان جي ڀارت جي آزادي جو پايو وڌو تن ۾ شري ٽولارام به ليکيو ويندو. هڪ شاعر جي گفتار موجب چئجي ته "ڪم نه هٿڙس ڪو پيو، نينهن نباهڻ آيو، سو پلي جائو."

ڪراچي]   چوئٿرام گدواڻي

هئائين. مونکي چٽي يادگيري آهي ته هڪڙي مضمون جو سرو هن ڏنو هو

"اچو ته سرڪار تي به منٿ ڪلون!"

هينئر ته نريٽتا هند سنڌ جي ننڍي وڏي ۾ سمائجي ويئي آهي. اسان وارو سمواهڙو ڪين هـو. "بندي ماترم" چوڻ تان مائٽن ۽ ماسترن جا پوندا منهن ۾ جهلٽا پوندا هئا؛ پر هنجي نريٽتا جي حد ئي ڪانه هئي!

انهيءَ زماني ۾ هن ڪيترو ئي نظم توڙي نثر پلٽيو. ادب جي لحاظ کان هنجي مونسان خاص پريت هوندي هئي ۽ منهنجي صلاح هـو سرهائيءَ سان انگيڪار ڪندو هو.

پوءِ ته وچي روحانيت جا در ڪڙڪايائين ۽ پانياڻو ته سوامي رام تيرٿ وانگر هي به جل ۾ انتر ڌيان ٿي ويو.

٣١ آگسٽ ١٩٤٦

ڪيمچند شاهه رستو، ڪراچي   **لعلچند امر ڏنومل**

پهرئين نمبر جو شاعر

(سرڳواسي راءِ صاحب ديوان ڪرمچند هنگوراڻي رٽائرڊ ايڊوڪيشنل انسپيڪٽر سنڌ)

اڄ اُن واقعي کي ٢٥ سال کان مٿي گذري چڪا

ڪاڍهن ڪري سوال پڇندو هوس ته وٽي بيت بازي شروع ڪندو هو.

١٩٠١ جي مئي واري مهني ۾ مان وديالي جي ماستريءَ مان فارغ ٿي، اوائلي وچي بالتڪس ۾ گهڙيس.

اسان اُنوقت هڪ "هندي ماترم" نالي منڊلي ناهي هئي؛ اُن جي سهاري هيٺ سنڌ ۾ پهرين پهرين دادا ڀائي نوروزجيءَ جو جنم ڏينهن هومسٽيڊ هال ۾ ملهايو ويو. انهيءَ جلسي جي ڪاميابيءَ لاءِ ٽولارام ڏاڍي جاکوڙ ڪئي هئي.

اُن ئي وقت حيدرآباد ۾ خانگي هاءِ سڪول اڪيڊمي ۽ وديالي هئا. هي وديالي ۾ پڙهندو هو ۽ سنڌ جي ڊاڪٽر چوئٿرام اڪيڊميءَ ۾. انهن ٻن ڇوڪرن جو موڪلي ۽ منهنجي همراهن کي ساٿ هو. ٽئين شاگردن جون ڀيرون اچي هومسٽيڊ هال ۾ مڙيون، ۽ دادا ڀائي نوروزجيءَ جو جنم ڏن ڏام ڌوم سان ملهايو ويو.

پوءِ ته ٽولارام پاڻ پڙهڻ کي استيعفا ڏيئي ملڪي ميدان ۾ گهڙي پيو!

پهرين پهرين سنڌي اخبار، جنهن ۾ صرف راڄ نيتي، سا به گرما گرم راڄنيتيءَ جي اُپٽار هجي، تنهنجو پايو هن وڌو. نچاڻان ته نالو اُنهيءَ اخبار جو "**ماتا**" رکيو

اهڙو گهرو اثر ڪيو هو، جو مون هن کي قرب سان نينڊ ڏني ته مون سان شڪارپور هلي، جتي مان هاءِ سڪول ۾ اسسٽنٽ ماستر هوس. هن جي دل ۾ به اهڙي ڪشش پيدا ٿي، جو هلي مون وٽ رهيو. اتي رهندي سوامي هيمراج صاحب جن جو اڙدو ڪتاب "گلزار معنيٰ" ترجمو ڪندو هو ۽ رات جو پنهنجن سوز ڀريل راڳن سان اسان جي روح کي ريجهائيندو هو؛ خاص ڪري جڏهن چانڊوڪي هوندي هئي ۽ ڪو موڪل جو ڏينهن هوندو هو ته پوءِ ته بس. مٿي ڪوٺي تي چندرما جي چمڪندڙ چانڊنيءَ ۾ ويڙهجي سڀ سنگي تيار ٿي ويهندا هواسين ۽ هي يار يڪتارو هٿ ۾ کڻي اچي جو درد جي آهن ۾ ٻوڙيندو هو ته ڪا رهندي هئي سڌ، ڪا ٻڌ؛ تان جو ٻنيراڪو اچي ٿيندو هو؛ تڏهن اسين فرش تي عرشي خواب لهندا سمهي پوندا هواسين. سندس راڳ ۾ غذب جو جوش هو. ڪيس ته اصل خبر ڪانه پوندي هئي. هڪ تڪ ٿي سندس ڪافي هوندي هئي. ٻگهر ۾ شل ٿي ويندو هو ته به ڪو بس ڪري.

"گلزار معنيٰ" جي ٻن چمن جو ترجمو پورو ڪري "آتم ديدار" ڀاڱو پهريون جي نالي سان پڌرو ڪيو ويو. ڪجهه وقت بعد سارو ڪتاب پورو ڪيائين جو "آتم ڦلواڙيءَ" جي نالي سان حيدرآباد جي ست ڌرم سڀا سوامي هيمراج ڇپدا ڪاشي

آهن، پر مون کان اهو ڏينهن ڪين وسرندو، جڏهن
اوچتو مونکي خبر آئي ته ٽولارام مينگهراج ٻالاڻي
گذاري ويو. ان وقت منهنجي دل جي ڪهڙي حالت
هئي، سا هاڻي به مان محسوس ڪريان ٿو. جيئن ڪنهن
ويجهي عزيز جي گذاري وڃڻ جي اوچتي خبر ملڻ
ڪري ماڻهوءَ جي دل کي صدمو لڳي، تئين منهنجي
حالت ٿي؛ ڇو ته منهنجو سنبنڌ ٽولي سان ڏهاڪي
سال ۾ ايترو ته گهاٽو ٿي ويو هو، جو منهنجي اندر ۾
هن لاءِ محبت رڳ رڳ ۾ سمائجي ويئي هئي. مونکي
ياد آهي ته اسين جڏهن پهريون پيرو گڏيا هواسين،
تڏهن اڻين سمجهيو هوسين ته اسان جي واقفيت گهڻي
وقت کان آهي. دل شاهدي ڏني ته اهو سنبنڌ پهريون
دفعو نه ٻڌو آهي ۽ جنمن جي واقفيت جو هي نتيجو آهي.
سن ۱۹۱۲ع جي ڳالهه آهي. هن جي ملڻ سان ئي سمجهي
آيم ته ٽولارام هيئنر ڪهڙي وٿ آهي. ان جي اندر
۾ برهه جي باهه ٿي ٻري؛ سندس اکين مان جوت
الاهي ٿي لڙڪي؛ ان جي رڳ رڳ عشق الاهيءَ جو
آلاپ ٿي ستايو؛ هن جو راڳ سياڻن کي ديوانو بڻائڻ
وارو هو. هن جي سچائي هر ڪنهن جي دل ۾ گهر
ڪري ويئي ٿي. هن جي نهٺائيءَ، هن جي
خوش خلقيءَ، هن جي منهن جي مرڪ، هنجي دل
جي صفائيءَ ۽ سچائيءَ، هن جي زبان جي فصاحت،
هن جي قلم جي طاقت، هن جي ديش ڀڳتيءَ مون تي

ڏينهن جا ڏينهن فقط ٿورا ڀڳڙا کائي گذر ڪندو هو.
جڏهن منهنجي بدلي نوابشاهه ۾ ڪراچيءَ طرف ٿي،
تڏهن گهڻو ئي لاڙڪاڻي ۾ رهندو هو. جڏهن گڏبو هو،
تڏهن پنهنجو حال ونڊيندو هو ۽ روحاني ورونهن ڪندو
هو. مان کيس ڏوراپو ڏيندو هوس ته جيڪڏهن پيسي
جي تنگي هئيئه ته مونکي ڇو نه ٿي لکي موڪليئه؟
تڏهن چوندو هو ته فقير جي صبر سان سختيون نه سهي
ته پوءِ اُن جي فقيري ڪهڙي؟ دک توڙي سک سڀ
يار جون منايون آهن. پڇاڙيءَ جو جڏهن مونکي گڏيو،
تڏهن ڏٺم ته اڌ به ڪونه وڃي رهيو هو. ڏينهن جا
ڏينهن پنهنجي روحاني وندر ۾ گمناميءَ ۾ پيو هوندو
هو. ڪاڏو پورو ڪين کائيندو هو، جنهنڪري سندس
شرير ڪرس ٿي ويو هو. ٻارڻ سان هلڻ لاءِ چيومانس
پر ڪين مڃائين. انجام ڪيائين ته تڪليف ۾ هوندس
ته لکي موڪليندس. تڏهن ڏٺم ته هو هينئر رواجي
جسماني زندگيءَ کان مٿي آهي. پڇاڙيءَ جي وقت ۾
سمتا جي ڀاو جو اڀياس ڪندو هو. اوچ نيچ کي هڪ
ڄاڻڻ، امرت ۽ وشنا کي سمان ڄاڻڻ، سڀ ۾ نوراني،
نور پسڻ، سڀ هنڌ هڪ وستوءَ جو ديدار ڪرڻ جي
مشق علم توڙي عمل ۾ پچائيندو هو. مونکي خبر آهي
ته پڇاڙيءَ جو کيس ڪيترا مشاهدا ٿيا، جن جو ڪجهه
انڀؤ مونکي ٿورن لفظن ۾ ٻڌائيندو هو.

ٿولارام سنڌ جو هڪ لعل هو. هڪ سادو سودو

وارن ڇپايو. سوامي هيمراج جي ٻين ڪتابن جا به ڪي ٿڪر ترجمو ڪيائين. پيا به سندس ڪيترا ڪتاب لکيل آهن، جي اڃا سوڌو اڻ ڇپيل رهجي ويا آهن. سندس هٿ اکر لکيل شعر مون ڪئين دفعا نظر مان ڪڍيو هو ۽ ڪانونس پڙهو هوم. مان پانيائنو ته اُن مان ڪو نوڙو ڇپيل آهي. پڙهيل ڇهه درجا انگريزي هو، پر قدرتي ڪيس ڳالهائڻ خواه لکڻ جي اهڙي ته ڏات ڏني هئي جهڙي ٿورن کي هوندي. نندي هوندي کيس اَجل ڪٽي ويو نه ته سنڌي ساهتيه جو هڪ مکيه ٿنڀو ٿئي ها. سندس لکڻي سليس، سندر ۽ سهڪ هوندي هئي. انگريزيءَ ۾ به گوهر هو. سندس انگريزي لوڙتي سنڌي اکر ته موتين جا داڻا هوندا هئا.

ٽولارام جي سوامي پرمانند صاحب سان به صحبت ٿي جنهنڪري سائنس هيڪر مفلر ڳڙه پڻ هليو. ڏاي ٻنهنجن سندر راڳن سان سوامي جن کي وندرائيندو هو. مهاراجن جو به مٿس ڏاڍو پيار هوندو هو ۽ اُنس ڪرپا جي نظر هوندي هئي.

ٽولارام مجازي عشق جو شائق هو ۽ اُن پاسي .ويو جهڪندو، ڪان جو اُن ۾ اهڙو ته محو ٿي ويو جو هن کي دنيا جي سڌ بڌ به ڪانه رهندي هئي. هن کي اُن مان اهو حقيقي رنگ لڳو، جو چا چئجي؟

هن کي سدائين پئسي جي تنگي رهندي هئي، پر ڪنهن ڪان به ڳهري کين وٺندو هو. ڪيترن وقتن تي

۽ شاگردن ۾ چڱا اثر پيدا ڪيا. سکر ۽ روهڙيءَ ۾ ڪيس لاڏلو تولارام ڪري سڏيندا هئا. تقرير ڪرڻ ۾ سندس فصيح زباني دل کي ڏاريندڙ ۽ ٺاريندڙ هئي. ڪلمه ۽ اصليت جو مالڪ هو. نقل ڪرڻ کيس نا منظور هو. عمر جو ننڍو، پر قابليت ۽ هوشياريءَ ۾ وڏو، پنهن جو مٽ پاڻ هو. دلير شير هڪ هو. ننڍو وڏو حاڪم ڪانئس ڏرندو هو. پوشاڪ ۾ سادو، ڪٿڻيءَ، رهڻيءَ ۽ ٻوليءَ ۾ مٺو منٺار هو. قوم ۽ ديش پريم جا سندس اندر ۾ مچ ٿي ٻريا. پرتگيا تي سدائين پڪو هو. ڪجھ وڌيڪ زنده هجي ها ته وڏيون ٽوليون ۽ سنسٿائون قائم ڪري ها.

سکر]   ويرومل بيگراج

املهه رتن

(پروفيسر تاراچند گاجرا ايم-اي)

هن املهه رتن ڪيترا نوان خيال سنڌ ۾ ڦهلايا. جيڪي ٿورا ورهيه هو هن مرتيو لوڪ ۾ رهيو، تنهن ۾ هن وچتر اوچن ويچارن جي ورکا ڪئي. هن سوديشي، سوراج ۽ پورڻ سوتنترتا جي ويچارن جو مکيه ريت پرچار ڪيو. ماڻهو کيس چريو ڪوٺيندا هئا، پر هو

اِنسان هــو. سندس اندر الاهــي عشق جــا مــچ برندا هئا. نمَس ڪشي ۽ جهد نہ ڪو ڪاٺمَس سڪي. ڀارت ماتا جو سچو ٻالڪ هو. هو ٻال، ڀال ۽ لعل ٽنهي راجنيتي جوڌن جي نانءُ تان قربان ويندو هو. جڏهن ديش ڀڳتيءَ جي جذبي هيٺ ايندو هو، تڏهن سر پير ڪان بي سڌ ٿي ويندو هو. راجنيتي ڳالهين ۾ ازحد دلچسپي هوندي هئس.

پهرئين نمبر جو شاعر هوندو هو. نظم ٺوڙي نثر ۾ جوش هوندو هوس. جيڪڏهن قدرت کيس ايا ڪجهه وقت ساڪي جامي ۾ رکي ها تہ ضرور ڪو اعليٰ تجلو ڏيکاري ها. پر قدرت کي ڪجهه ٻيو وڻيو هو. مکڙي ايا کلي گل نہ ٿي ڪين ٿي تہ خزان جي هوا اُن کــي ليڙون ليڙون ڪيو. موتڪي خاطري آهي تہ سندس جاءِ پرماتما جي پيرن ۾ آهي ۽ سندس جوت امر آهي.

ڪراچي ٢ جولاءِ ١٩٣١ع ڪرمچند ليلارام هنگوراڻي

اصليت جو مالڪ

(سرڳواسي شري ويرومل بيگراج، ايڊيٽر "سنڌي" سکر)

هيءُ نوجوان سانوري صورت ۽ موهڻيءَ مورت وارو ساهتيءَ جو وينل هو. سنڌ ۾ راجنيتي ۽ ڀڳتي سڌاري ۾ چڱو نانءُ ڪڍيائين. سندس ٽڙيل جواني

عاجز جا آلاپ

پاڱو پهريون - بيت

١. مالڪ جي مهما

ٻڌا لنهن جو ٻار - آهي اصل الله لئي ،
ڏس ڪيئن ٻالي ٻيٽ ۾ - ٻاجهارو ٻه ٻار ،
ٻار جمڻ کان اڳ، ٿي - پري کير ٿڻن ۾ ٿار ،
ايءُ ٻسي اسرار - اُجا تو عاجز ٿئين .

٢. پريوءَ جي پسڻ جو رستو

١. پسڻ چاهين پرينءَ کي - ته پرجهي پند پڇاءِ ،
۽ لڪ چاڙهه لراڙ لي - له آلڪِ پوڙي لاءِ ،
تڪي رُلُ رِلي ڪٽي - لڪي رهه هڪ جاءِ ،
عاجز سڪ سواءِ - پهڪ مسڙيٽي سي مري .
٢. پسڻ چاهين پرينءَ کي - ته دُولهين درد دڪاءِ ،
ٻاري مَچ محبت جو - لون جيڙي جان جلاءِ ،
اها رَڪم رمز جي - مڃجهه محبت واهه وهاءِ ،
اها ڪار ڪماءِ - جي مُهن ڏسين محبوب جو .
٣. در پسين دلبر جو - ته وڏي وڪ وڌاءِ ،
عشق آڳينيءَ ۾ - جهولي سر جهڪاءِ ،
وجهي ڪک قرب جا - متان ليلي طلب لڳاءِ ،
ته اُچين آهيءَ جاءِ - جتي درو دوس جو .

پنهن جو ڪم برابر ڪندو رهندو هو. هن ڪيترائي ڪتاب لکيا، جن مان "جيءِ اندر جنگ" ڪتاب ته ڪماليت جي نشاني آهي. ٽيهارو سال پڙهئي ٿيا پر اڃا چاهنا پيني اٿم ته پيهر پڙهان. ڪوتا ناهڻ ۾ چوٽ مرا اوچ ڪوٽيءَ تي رسيل هو، جڏهن ته ڳالهائيندو ٿي ڪوتا ۾ هو.

آريه پرتنڌي سڀا ڪراچي | ٽاراچند گاجرا

موهيندڙ شخصيت

(شري پرسرام ٽهلراماڻي)

شري ٽولارام جي اندر ۾ برهه جي باهه ٿي ٻري. ٽولارام جي شخصيت موهيندڙ ۽ جادوءَ ڀريل هئي. مڌر آواز ۽ عجيب بحث جي ذات وارو هو. سندس لکڻي زبردست هئي. سي. آءِ. ڊي وارا سداءِ سندس پنيان هوندا هئا. هن اونداهي زماني ۾ سلطنتي راڄ خلاف آواز اٿاريو. هو جيڪڏهن زنده هجي ها ته مکيه راڄنيتي ۽ پنگتي ڪم ڪندڙ ۽ اعليٰ ليکڪن مان هڪ هجي ها.

ڪراچي | پرسرام ٽهلراماڻي

آئي ڇور ڇرڪڙو - ٻيا تہ لُڏا ڏٺيي ٻن،
ٻسڻ ڪارڻ ٻرڻ جي - دل ۾ ڪر درشن،
قربئون ڪجن ڪُنَ - اکر اِئي عاجز چوي،
۱۰. ويسهه[1] واهڙ منجهه - پکا اڏيا جنهن ٻنهن جا،
لنهن[2] ساهڙ صبوح سنجهه - اچي ٻاڻ ٻري ٻاٽي ڏئي۔
۱۱. منجي ٿيا مهمان - مالڪ جيڪي ماڳ جا،
دم ڪري ويا دان - دالهہ سي دلدار ڪي۔

۳. پنهنجو پاڻ سڃاڻ

۱. لون ڪيئن ٻٽيين [3]ب - اصل رکي [4]الف مان،
ڦريا ڇو ٻري وئين - تون ٻولي ٻولي [5]ب،
صفا صفائي کي ڇڏي - لون ڪر ٿبولي [6]ث،
حاصل ٿيئي [7]ح - تہ الف اکيئي عاجزا!
۲. ڳوتن ۾ ڳولين - تون ور وهاري هنجهہ ۾،
ديد گنوائي ديد جي - ڇو فڪر ۾ ڦولين؟
واليان ڏيهان روح ۾ - ڇو روح پنهنجو رولين؟
اکيون جي کولين - عاجز پاڻ ٿي پاڻ تون۔
۳. ليمهن سعدو لالو - جنهن رکيو لوُن لفيءَ سان،
ذڪر ذاتي حق جو - تنهن صحيح سڃاڻو،
اکر انالحق جو - ٻوئي ڳل پاڻو،
جاڻ اهو جاڻو - تہ اصل عاجز ساهيان۔

---

(۱) وهڪرو، واهه (۲) ٻرنتم (۳) ٻيڻو (۴) ايشور
(۵) ٻيائي (۶) ثابت (۷) حقيقت

٤. در پسين دلبر جو - تہ سوڙهہ صبر ڪر،
دردن جي دولهہ مٿان - لون سر سنماهي ڏي،
سارڻي سڀ صفات کي - لون ذاتي ڪر لطر،
تہ دم دم پسين در - عاجز عجب جو.
٥. در پسين دلبر جو - تہ لوڪ لاڳاپا ڇڏ،
هن هن کي ڪر هڪڙو - هوءَ کي ڇڏ م هڏ،
مان جي ملڪون اڪري - لون لا[١] جي وطن لڏ،
اتي سڪ سان سڏ - تہ سچ پسين سامهون.
٦. در پسين دلبر جو - تہ عاشق اوري اچ،
جوش جڳائي جيءَ ۾ - لون پتنگ والگي پچ،
لمڪ لوڙا ليهن جا - پالي انگسا لچ،
اڪي مڃارون سچ - سچ ڪرئي سڪ مون.
٧. سندي سچ سڪ - جني رکي جيءَ ۾،
لن سوز هين پنهنجي سر لي - سهائي سڀ لکہ،
أڌ ازالن أڌ ۾ - ڪري لسوڪون لڪ،
چاليءَ الدر چڪ - ڪري ڪونن پار ڪسي.
٨. محبت مڃهہ مريد - جي لون لڳين محب جو،
سوريءَ لي منصور جان - جي شائق لڳين شهيد،
خوشيءَ سان جي خلق جي - خواري ڪرين خريد،
تہ دريءَ مڃارون ديد - دوست پسائين دم ۾.
٩. ماپا مڃهہ مکهن - تي ويهہ تہ وڻجارا هٿي،

---

(١) لعل

٤. ڪارگر ھٿيار

١. نڪري ٿي تروار - تيز و تريءَ جو ڪٽي ،
نه برج ڍال ڪمر سان - ڀڃڻي قرب ڪٽار ،
ڪانهه ڪنهن ڪروڌ جو - سان تحمل جي تلوار ،
هل الک جي آڌار - ته عاجز ٽئين لنگھ اُڌ ٻر .

٥. ترڪ تنبو

سچڻ ھي سنسار - اٿئي سير سمنڊ جي ،
ٽارُونءَ کي ٽڪ ٽار مان - ڀڄائي ٿو پار ،
اَڻ ٽارُونءَ کي اَڻ پُچو - پسائي پاتار ،
تنهن ترڪ تنبو ڏار - متان عاجز ڪرهٽي ڪن ٻر .

٦. همت نه هار

١. جهڙي ۾ جهيڙو - ڪر جالب ذرو جيءَ کي ،
ڪڪر ڪارا آپ جا - ڪن هوت نه تو هيٺو ،
ٻڌي ٻڪ ٻساهه جا - لانهه ٻل ٻيٺو ،
قرلس لسي قيٺو - هر عاجز اميدن جو .

٢. لوڙي جهڙ ٻجهن - لهي ماندي ڪجه نه مڪڙي ،
سالڪ سو ڀهين سدا - تا سختيون سور سهن ،
ڏُکايا ڏُونگر جي - سي ڪيٽن ڪيڇه ٻڃن ؟
مُورم مرد منجهن - عاجز ٻڌ ٻرڻءَ جسي .

٣. وساسيءَ کسي وِکه - اليٺي امرت ٽٽي ،
ٽار ٻه ٽالڪهو لنهن کي - ڪُسن ٿياٻڻ لِکه ،
اَڻ هوندي مان اَن لڌ - هولڊ ڪري اَلڪه ،
سنگورن جو سڪه - آيد عاجز نه ڪڍي .

٤. ٻيهي ٻهڄي ٻساڻ ۾ - جن ڳنوائڻو ڀساڻ،
ٻيجل جي ٻاريءَ ۾ - تن جو ٻوڙو ٻاڻ،
ساجن کي سڪ سڳنين - سڌي ڪيو ساڻ،
مٿي ماڻهو مساڻ - عاجز آيا آپ ۾.

٥. اصل نه لون آدم - لون ذات اِلاهي جي،
جنهن کي روپ نه رنگ ڪو - اڪو غم وهم،
جتي ذهن نه رات آهه - لڪو هم نه لم،
جاءِ جنهين لي جم - اصل عاجز نه ڪري.

٦. وٿي منجهه (١)وجود - جنين جاچيو جيءَ کي،
آهن ڳنوائي لاٿين ۾ - (٢)ٻوڏ ڪيو نابود،
مِڻ ڳنوائي مِڻ سان - ٿيا مِڻ ۾ سي (٣)معبود،
سڀ ٻسڻ (٤)سجود - عاجز آهن ڪي ڪيو.

٧. وٿي منجهه وجود - جني جاچيو جيءَ کي،
اهيءَ جو ليرو لٽي - ٻوڏ ڪيو نابود،
هستيءَ جي هستيءَ سندو - وڃايو سرود،
عاجز خود بخود - ٻيا ساهون سڀ ٻسن.

٨. لڪا ڳهرج گيان جي - نه عبادت ضرور،
اڪو خيال خدا جو - نه ٻندونئي مشهور،
اولده جتي الذ الن - لڪي ڪجهه ظهور،
ٻا نور حضور - اُهي آلي آهه عاجزا!

(١) دل (٢) هستي (٣) ناس (٤) لمسڪار

هاڻ عاجز ٿي آهي - اڄڻ لاءِ آزيون ڪري،
ٿي سچائيءَ سان سنديءَ ۾ - جنهن مهل ڪان آءٌ ٿڪس.

١. سچو پريم

١. عشق الاهي ذات - پڙي ڪن پاڻ ٿي،
ملي نه ڏيهان ڏورئي - اکي رُنندي رات،
اکي پڙهندي پوٿيان - پره ڦٽيءَ پرڀات،
هيءَ درويشي ذات - **عاجز** منگ عاشق ڪان.

٢. ٻئي پرائي - پريت نه ٿئي ڪڏهن،
آگ پري جا عشق جي - آها نه اجهائي،
لوڙي پوي لنهن مٿان - پراڻ جو پاڻي،
سداء ساڻي - عشق عاشق سان عاجزا.

٣. ٻجهي هڪڙي ڳالهه - دلبر رکجه دل ۾،
نه سيئي ٿيا نهال - جن سمس لوايو سڪ اڳيان.

٤. سلا اپرن سڪ - اول سن محبوب ۾،
تهان پوءِ عاشق ڪي - چوهي اڇي چڪ،
اُتلي پوي اُن تي - درد ڌمالن ڌڪ،
ڳالهه اهائي هڪ - اُوڙهي آهي ٻجهه جي.

٥. نالڪا رکن ليئهن - چوالهي پنهن جي چت ۾،
سالڪ سواريءَ لئه - شوق جو پالن شيئهن،
انهن کي **عاجز** چوي - راحت راتو ڏينهن،
پيان پولدن مينهن - وسي مٿن مهر جو.

٦. لڪن ليلايو - جي ويدا سي ورسيا،
محبت پيان منگنا - چڙي مالڪ موٽايو،

٧. ٻوٽڙا

دلي دلگي ۽ دلسڪ - ميرو ڪپڙو من جو،
جڏهن سوپيا ڏني سنڪ - تڏهن صاف ٿيڙي سنڪ ۾.

٨. اهنڪار ڇڏي نمرتا ڌار

١. اُنهالي ڪي الڏ - هؤمي جو هردم رهي،
هلي هيٺ ۽ هڏهين - ڪري ڪياڙي ڪنڌ،
پنهنجي لئه ٻوري اکيون - ٻسي ڏاڍين جو درڪند،
عاجز ٻري ٻنڌ - اُن لئه آلسد ڏام جو.

٢. اهم جو آزاهه - ڪو ٽارون ٽري لنهن مان،
ٻالڪا الهيءَ اهر ۾ - ڪيئي ٿيا تباهه؛
ٻيا ولجهه وڙاڻ جي - ٻيو ٻيڙيءَ لاهي واهه،
هادي جنهن همراهه - سي عميق ۽ عاجز ڪيا.

٣. ڦڙين ڏين ٽهال - ڪمين ٻالڪا ٽطر سان،
اُچي رهه اُنهن سان - جي ڪهڙ چاهين ڪال،
وڻ ٽن وڻهي ڪري - ونجه واقف وصال،
سڄڻ نيٺ سوال - ٻار ٻهچانيندو پالڻي.

٤. لفيءَ جو لعرو - جنهن لالکي هنيو ليڙهن سان،
صورت سيرت سير مان - ڏريو سالڪ سوپارو،
لاهوتي لهرين مان - وٺو لسڙهي لهوارو،
عاجز آڪاڙو - هڪ تيس هڪ حق سان.

٩. تياڳم مهما

دوڙلدي وينڌي هئي دليا - جيئن ٻنبانس ٿي ٻيڪس،
هت ۽ ٽنهن هرگز ڏٺو - جئن جئن ٻلهائنس ٿي ٻيڪس؛

۽ جانب چوڻ جلائين - تون جوڳين جيئن هڏڙين ،
پاٽان پار ٽئين - ۽ پائين پساڻ پلڪ ۾ .

٤. صدقو ڪريان ساهه - ۽ ساهه توتان صدقو ٿئي ،
پسين جي پساهه - ۽ پساهه ڏي پسڻ کي .

٥. گهرڻ جي تون گهور - ۽ گهور ڄڪي گهورڻ تان ،
اَوّل اُلهڻ سان اور - جي تو در اوڙڪ آئيون .

٦. مرد ملامت ڪڻ - جي منگين تون مقصود کي ،
ڪڏهين هام م هڻ - عاجز اڄ عشق جي .

٧. قدر ناهي قبر - عاشق ۽ الله ۾ ،
ٿي غازي ڪڍ غير - ايڪو پس عاجز چوي .

٨. عرش مليو عاشق کي - معشوق اُن مٿي ،
عاجز ڪير ڪٿي - مرتبو محبوب جو ؟

٩. جيسين جيءَ جان ۾ - تيسين ٿيءَ جالب جو ،
۽ مٿي ٻوءِ مهمان - اچي پرينم ٿيندي پاڻيهي .

١٠. تن کي ڪيهو ترس - جن ڪير ۽ جهليو تن ۾ ؟
سدائين سرس - انن شوق شڪار جو .

١١. نوڙيون جن نيئي - تعدون دين ڏرم جون ،
تڏين ڪسي پالار جي - ساري سڌ پيئي ،
ٻوٽيون جن ٻوجهي ڪري - ٻاهرئون پيئي ،
عاجز اهيئي - عاشق ٿيا عشق لي .

١٢. مٿا جي محبت ۾ - سدا جيئن سيئي ،
عاجز اهيئي - امر ٿيا عشق سان .

ڏيهڙ ڪي ڏالر ڏني - تو سدا سوالي،
رمز پريو رابو - **عاجز** آهي الله جو.
٧. عشق عجائب خيال - جو خيال خياليءَ کان پري،
عاقل جي عميق ۾ - وڃڻ ناهي مجال،
پورن اهي پلائيون - ڪري پرهه پڇال،
هي موالي مال - ملي ڪين مهر ريءَ.
٨. مجمع سان ميسار - چت ڪڍڻ جي چٽلي،
اگر ڪٽي اکيان ڇا - ڪر اهائي ڪار،
ورد وظيفا وڏيون - وڃي سڀ وسار،
عاجز حق هڪوار - لکجه لا ليکڻ سان.

١١. سچو پريمي

١. عاشق ڪوهه ڪٽي - عجائب اندر ۾،
هنئين حب هٽ سان - پرهه پيل هٽي،
ليڪي جل ليٽڻ ۾ - آهي سو سچي،
عاجز عشق آٽي - روح رجايس[1] رلڊ سان.
٢. ويڳا جي واڳوڙ - ورهه وڇوڙي وڍ سين،
دم دم آهي انهن کي - سڌي لالن لوڙ،
جنين ليڪهن لهوڙيو - لن پل پل مڇهه پتوڙ،
لنين ناري لوڙ - **عاجز** سڪ سڄڻ جي.
٣. پياسي جي پئين - پيالو پُر پريم جو،
مون لون واريءَ ماڙ ۾ - جي مرڻ پوءِ جئين،

(١) ايشوري پريم (٢) زخمي

ساڄن سان ستي تيرٺ - کنهن ورلي پاٻ پٽي ،
هر ڪو ڪين هٽي - **عاجز** هام عشق جي .

١٩. آهي ايءَ قدر - جانب ٻنا جاليءَ جو ،
جنهين گهر سولهين در ٻنا - يا ١پسر ٻي ٢پدر ،
جنهين مهلو مالڪ ڪالسواء - يا شريف سواء زر ،
عاجز دوسن در - جا ڇڏي سا ڇوري ٽئي .

٢٠. موڳا مور مار - اڳهه لاف عشق جي ،
اولهو ٻحر ٻره جو - ڪنڌي جنهن نه ڪنار ،
ڪنن ٻوڙ يا ڪيترا - تون ڪيئن ترلدي تار ؟
عاجز پهتا پار - جن طلب ٽنبو هو ٽن سان .

٢١. عشقي الوليون - جنهن سالڪ صحيح سمجهيون ،
ڀڳڙ جي ٽپي پاڻ جون - ٻولي، ٻيو ٻولهيون ،
ٻره سندي ٻحر جون - ڇوهيون ٽنهن ڇوليون ،
هوٽن سان هولهون - **عاجز** دمر دمر آن ڪي .

١٢. مستيءَ جا سڏڙا

١. آءَ ڪميٽي ڪچه - تون سون سچوٽي سهرين ،
جوت جالب جوءُ مون - تون ساڄن مهڄو سچه ،
لائق ڪين لطف جي - نه ٻه لانءِ الله جي اچ ،
نه نه من مهڄي ڪي مچ - تو ڪري **عاجز** آڳ سان .

٢. ڪوڙ نين ڪچاهون - ڪالڌ ڪميٽيءَ ڪان تيون ،
عيب اهانسي ڪار تي - واڻي ولڪاهون ،

---

١. پٽ   ٢. ٻيءَ .

١٣. ڪلن جو قياس - ڪال ڦهار ۾ تو ڪري،
مٺا جي محبت ۾ - مڱڻي لــن ڏ ماس،
جڳان جڳ جيئرو رکي - هڪ وارن جو ساس،
دليون جاليون داس - عاجز آهي انهن جو.

١٤. ڪابڙي ڪما - ڪڏي قرب ڪنار سان،
سدا خوش خلق سان - لوڙي هنان لن مٺا،
آهي ڪان ڏ اصل تـــي - رڳا ولــن رڳا،
عــاجــز الن آن - ســـدا ميگهه مهر جا.

١٥. جنهن کي لکو رنگ - برهان سندي بار جو،
سدا سالڪ سر سان - ڪٽي سوري سنگ،
ڏکــن ڏولاون سندا - ڏايا سهي ڏنگ،
لوڙي عاجز لنگ - ڏ ۾ پرلو رهي پار ۾.

١٦. دوست دليا مجهه - بولي بول م ابي،
بنا هيئڙن حبيب جي - هردم لنهجي هنج،
لکيو طلب کي ڪري - سوريءَ لي سر سنج،
عاجز رهه م رلجه - جي پنهين پنڌ پرينءَ جو.

١٧. جنهنجي جند جڙي - هڪواريءَ حبيب سان،
سچي لنهجي سور ۾ - وڃي دل سڙي،
پسڻ ري پريتم جي - گهاري ڏ هڪ گهڙي،
لوڪن ڪون لڙي - اچي عاجز اهو عجيب ڏي.

١٨. ورلي ڪنهن وٽي - بار ملامت برهه جو،
هرڪو انين ڏ حب مون - مهٽا منهن ڪٽي،

موٽي اچ مڪان ۾ - وچ ٻاهر نه ٻهار،
دلبر تو ڪان ڌار - اچ اونداهو اکين کي.

٣. دلبر تنهنجي در - آهيان آءٌ پند ڪري،
ڪهڙو ڪيم ڏکيءَ تي - ڏکايل ڏمر،
لڳي لڱائيءَ ڏي ڪٽي - ڦيرج سيگهه نظر،
ريءَ سنڌ آذار - اجل عاجز آئيو.

٤. گهٽو وچ نه گهوٽ تون - وارث سگهو وڙ،
آءٌ اڪيلي آهيان - گهوريءَ ڪائي گهر،
ٻڌن تو بازارين - ٻ ٻگلا آهن ٻر،
جدائيءَ جو جر - تو اکيان وهي اڻ جهليو.

٥. باقي ٿيئن ٻار - ٻر ڪهڙه ياد يتيم کي،
ڇوريءَ جا ڇٽي ويا - سهيئي سڪ سينگار،
پل پل ٻهل تنهنجي - ٻرائن مچ پچار،
پنگياڻيءَ پتار - رجهين تان راڻي ليان.

٦. اکيون ڏين آرام - مڇ ملي محبوب کي،
راحت ولن رنڊ ۾ - بي جاءِ هاج حرام،
وٺي پڄاڻان وڙجي - لن کي طلب امام،
ڪڙهڻ ٻيا ڪام - اُن ڪوڙ عاجز ڇوي.

٧. مون جهڙي مومل - ايندي نه آئي اڪي،
رڄهي جنهن راڻل - منهنجي سڌ بو مڪ سين.

٨. سڳهن الون ساهه - ڪري صدقو سيڪو،
اڳهن لاهه الله - ٻڌڻ کان ٻوڙو ٿيو!

الله لڳ عاجز جون - بخشج بُرايون ؛
نه منهنجون مدايون - پر ٻهل ڏسج پاڻ ڏي .
٣. ڪهڙي ڪري ڪٺيم - لون لڳي سڄاڻي پالهنجو ،
تمام هن ڏوليءَ ڪا - ڏک - وارا ، مر ڪٺيم ،
عشقين هيڏي هڙا - هڪواريءَ لـ هٽيج ،
سڄڻ سنڌ سٽيج - عاجز جا اوڪسيءَ ۾ .
٤. انهن جي لڌ لڏوار - الم لڌ الڌر ۾ ،
سدا سرسي سار - سيڻي سوز سوالو .
٥. دلبر لولي دالهن - ڏسڏيس در ۾ لنهنجي ،
لوڙيءَ پيو لالهن - جو اکهاني عاجز جي .
٦. عجب ميارون - اچي مرڙهه مڙيءَ لـي ،
پر موڙج مهارون - الله لڳ عاجز چوي .
٧. وصل جو وڌلو - ڪو جٿري ڏي جڏيءَ ڏي ،
مٽي بوءِ ميلو - عاجز ڪندين ڪنهن سان ؟
٨. ليڪ لـ لحاظي - لواز نهانون لڪاه سين ،
ورلا پيدي ۽ ڪسي - وڃي عمر وهائي ،
بالابڻ ڀاڻاتيمدي - منهنجي جلدي جواڻي ،
پرينءَ ٻجاڻي - انين پاڻ ڪئي پورهيت جي .

١٣. پريميءَ جي پڪار

١. اچي موهل سکهو ماڻ - موڻي منا ميندرا !
راڻل ڪر رهاڻ - لـ سڌ سٽاڻي سؤر جي .
٢. سکهو لهه لون سار - آءٌ ستائي سؤر جي ،
وجي پيئي وجود ۾ - لنهن جي لڌ لڏوار ،

نِوڙون پاڻ ٻيهي ڪري - خوش ٿي خدمت ڪن،
مور نه منڪان ٽن - ڪي عشق رئي ۾ عاجز چوي.

١٥. بي وفائي نه ڪجي

١. رکي ياري ڪرڻ بي وفائي -
الهيءَ کان اصل نه ڪجي آشنائي،
جي هيڪر ٿئي هيڪڙائي، اي عاجز!
ڏجي سر، ڪجي پوءِ ڪڏهن نه جدائي.

٢. دل لڳائي داغ ڏيڻ - لاهي مرڪ مردن اهو،
گڏ گذاري ڏار ٿيڻ - لاهي مرڪ مردن اهو؛
اَڌ واٽ ۾ عاجز ڪري - ساٿي نه سوئي صاف دل،
قال ڏيئي نه ڏيڻ - لاهي مرڪ مردن اهو.

١٦. لڳيءَ جو عجيب ليکو

١. اَکِ نه لڳي يارو - جڏهن کان يار سان اکِ لڳي،
دل ٻڳي يارو ڏيا کان - يار ڏالهن سا دل ٻڳي،
اي عجائب آه ڪيڏڪي - احوال آه عاجزا!
خاص ليکي خوب اَليم - عام ليکي لان نڳي.

٢. ديدن ديوالي - دل ڪٿي هڪ دم ۾،
ڪل نه پئي قهر جي - لڳي قرب جي ڪالهه،
سوين ساگر سولهن جا - له نه سنڌ لتا ٿالي،
هردم حيراني - آهي عاجز آن ٻڌان.

٣. جمي جند قرب - وڃي هوت حبيب سان،
سڃي لهنجي سوز ۾ - وئي دل سڙي،

٩. اوريهنديس اورون - اچي تو سان عاجز چوي،
كهي ٻڌ لڌيس قرب مان - لوكي ڏوراٻن ڏورون،
ڏ جزيئه جدائيءَ جي - چو زنجير زورون؟
ٻوءِ كهوري لكه كهورون - ساليهنديان ساهه سان.
١٠. عشق چيو "آءَ" - ههب كي مثون كري،
"سير ڏيان ٿي سڌ كري - مٿان ٻوءِ ڏ مليئي پاءُ"،
"هيكي ملندءِ مون كنان - سوڙ ڏيندءِ ماءُ"،
"دوست اٿو داءُ - وٺي ورلدو كين كي".

١٤. پريميءَ جي تمنا

١. اديون جي آكن - گهر جيكي گهرڻو هجيئي،
جي مون مرد مؤلا جا - كا نظر نوازش كن،
جاٻون جواهرن سان - ڀري جي ڀڏين،
لكين لعل اُن ملها - ٻيا موليي ڏين مٽن،
سون ٻ ڏين سمورو - كئي كل كاٽين،
شاهي جڳ جهان جي - اها ٻڪ آچن،
تهن سان كڏ تهدليون - جي مولا ملائن،
لر لڏ وٺان لن - عشق ريءَ عاجز چوي.
٢. اديون جي آكن - گهر جيكي گهرڻو هجيئي،
ڏا طول وهاڻا - ۽ هند پشرٽيون ڏين،
هردم هندورن ۾ - لوڏڻ لاءِ ٻهن،
باغ باغيچا بنگلا - جي بازارون بخشن،
پٽ پٽيهر اُٺ گهر ۾ - جي پل پل ڀهرائن،
ساٿهو مڙئي منهنجا - جي مزور مڃائن،

٤. ڀلا يار بلوچ - تو هيٺيءَ سان هيڏيون ڪرين،
ڪي ٿان سڄڻ سوچ - نہ سگهندين سيڻي ڇا وهي!

٥. ڪوه سونهاري سُڏڪين - تون ڪڇہ بہ ڪري ڪالهہ،
جڏهن واجهن توسان واند -

واليان ڏينهان رڃهي ڪري ·

٥. سرليون سُڏڪان سڄہ ٿي - ڪڇہ بہ ڪري ڪالهہ،
اَتم ايءَ اپالڊ - متان ڪٽر پوپس قرب بہ ·

٧. سڏڪو آهہ سينگار - سرليون سڪايل جو،
پائي لند طلب بہ - پوني هنجن هار،
گهمندي ولي گهوٽ لہ - گلا جي گلزار،
ڪنان لوڪ ميار - اڳتي لنگهي عاجزا ·

٨. محبت منجهہ متي - عاجز ڏينهن اَزل ڪان،
ڪرمن ڪين ڪلي - ڪني ڪٽر ڪالڌ جي ·

٩. پيٺر ٿي پاليم - نہ آءٌ ڏياٽي ڏن جي،
هاڻ [1] پرو پاليم - نہ اهائي اداسڻ آهيان ·

١٠. پنهونءَ ڪي پرديس بہ - ونءِ وره، ٿيا،
آءٌ باري ڏينهن ڏيا - ونئي وامت لهاريان ·

١١. ڏيان ڪهڙو ڏوهہ - اديون آءٌ اولين ڪي،
ڪيئن نہ مان ڪاڀار ٿي - چنڊيان پنهنجو چوهہ؟
سون نہ سڄو ڏ تيو - ٻر لگو هي ٿي لوهہ،
اهو ٿي [2] اَلدوهہ - عاجز ڪي الدر بہ ·

١٢. ڪهڙيءَ جي گهاٽي - ڪڏهن ڪميٺيءَ ٿي نہ ڪري،

---

(١) گيان يا ڄاڻ (٢) دک

مهڻي ۽ ملامت جي - ڪَٺي ٻار ٻري ،
ٻِڪن مان چڙهي - عاجز هلي اڳتي .
٢. ڇانئي جن چکي - ٻرهه سنديءَ ٻُولڊ جي ،
رلي لوڪ لڄا سندي - مور نه ٿن لَڪي ،
سينگاري صدق سان - ڏني سُوريءَ سر سخي ،
عاجز آس رکي - گهڙ ٻو ٻون گهيڙ ۾ .

١٧. سونهن جو داتا

١. چنڊ چٽ جو تار - سورج جي ني صدقي ،
سورج آه سينگار - چنڊ سنديءَ چالڊاڻ جو .
٢. سورج کي آه سڪ - چندرما جي چٽ ۾ ،
برڪاڻ پسي طالب جو - ڪري لعل لنهن ڪان لڪ ،
لوڙي سورج لنهن ڪري - چالي وچون چڪ ،
اها ڳجهارت هڪ - عاجز عاشق لئه سلي .

١٧. دکه دو ڪارڻ

١. هئي ! هئه، هئه جو ڪرڻ - هنجهه ۾ ڪري هوت ؟
ڪر فڪر ڪي فوت - راتڙي ۽ ڏينهن چا لڳي ؟
٢. هئه هئه ڪريان هن لئه - لوڙي هنجهه ۾ هوت ،
لـه عتان ڏني موت - مٺهن منڊ جو مٽيءَ ڪي .
٣. ماءُ نه مون ماڻـي - ڪا جا موج ميهار سين ،
سڪندي ڪيم سڏڙا - اچ هوت هلي هاڻي ،
٤. سهڻيءَ سان هن سير ۾ - اچي ساهڙ ٿيءَ ساٿي ،
پو پرهڻءَ اڳ پاڻي - آهو اچي عاجز چوي .

٤. اُنئي آذيءَ اور - آريجن سان اِڪ ٿي،
سداءِ سجاڳي ٿي - سڪ سرتي سور،
سڳا نوڙي نِبِنا - پيائي پڌن پور،
عاجز جوڙي جوڙ - جيءَ پنهنجو جتن سان.
٥. وِٿي ڪيم وسار - دليا سندي ڏور ۾،
ڏينهن لنگهي ويا ڪيترا - باقي ڏينهن ٻه چار،
اڪيلو آريءَ ٻنا - سولهين ڪيم سڃار،
عاجز ڪر اختيار - وٺڻ واٽ وصال جي.
٦. وٿي ڪيم وسار - دليا سندي دور ۾،
ڏينهن لنگهي ويا ڪيترا - باقي ڏينهن ٻه چار،
پيو پهرئين ڏينهن ئي - لولي ڪال قهار،
عاجز ڪر اعتبار - لون جائي ڏينهن مٿو ٿئين.
٧. وٿي جنهن ونيو - ڏاڍو ليڪهن جي ڏيان جو،
مٽيو من پوئي ڪري - سو گم درياه گهتيو،
الهيءَ آلسر دڪي - اُمالڪ اپنهو،
عاجز اُن ڪنيو - سارو راڄ سرها جو.

٢١. موت مڏائي

١. مرڻ متائي - جڙي جنهن ڪاڏي وئي،
لنهن جي واٽ وساري - سڀ ڪلڪل ڪڙائي،
سرد رشيءَ سکهه سان - وس هوٽمي هيڻائي،
وساري والي - عاجز مان عارف ٿيو.
٢. موت مڙيئي ماڻهو - اُنيئي مهڙ عاجز جي،
آئين ڪين ٻاڻون - هاڻي سڄ لون سڏڙا.

ڏاڍ ڏ ڏبرن جو هلي - ڪري پلڪ نه پڄاڻي ،
وس و پڄاڙيءَ کهڙو - جنهن قسمت تي ڪاٺي ؟
سا ٻر روني راٺي - جنهن ٻهل ٻري وبو عاجزا !

١٩. غفلت جو قُل

١. ٻاڙ ڏ ٻارو چن جي - جڏهن ٻيلهه هيام ،
سا ٻو سڏ ڪيام - جڏهن ڪيچ رسيا ليئي قافلا .
٢. و ٻا سي ڏ ورن - سٺن ڪين سڏن ڪي ،
لوڙي لک مرن - الهن لئ عاجز چوي .
٣. اڄ ڏ آکيئڻ ڪي - جڏهن هوت هتا لو هيڄ ٻر ،
هئي ! عاٺي پي - ڪيچ نه ڪيچ ڪمائين .
٤. ٻيڪي ڪڏي مهل - سامت ڏ ڪڏي ماڳهين ،
ڪمهلائي ڪهل - اچي ڪين عاجز چوي .

٢٠. ساوڏان رهه

١. سر ڏ گهور سجل لان - ڏ ڏ لئيڪي نو جم ،
ڪيهو سهٺو ڪم - ايءُ لون لصور ڪر عاجزا !
٢. لنهه لڏوريءَ ليهن - هاڻ مُ رکيج هڏهين ،
محبت سدو من ۾ - جي وبر وسائين ميهن ،
ڏ سجهه سورج ٻه اُڀري - ٻڏاهپ ڏسين ڏيهن ،
عاجز لاءِ ٻه ليٽن - جهڙ ڪان جهڪو ڏ لڳي .
٣. غفل ڪيم ڪنواء - موني هن مهراڻ جا ،
ستي چڏي سڪ مون - سالڪ ، سر سباهه ،
آڏو اوکيءَ کي ٻسي - هيون هڏم لاهه ،
گهوري سر گهماء - عاجز ڪاڻ قريب جي .

١٠. عقل چاهي لقب لقمان - اُن وڏو واپار آهه؛
عشق جو دل ديس ۾ - جاري ٻره وهنوار آهه.
١١. عقل جوڙي محل ماڙيون - پڻ جاگيردار آهه؛
عشق جون چاريئي ڪنڊون - سوجهت وهي مختيار آهه.
١٢. عقل کي اطفال ۽ اقبال جو اعتبار آهه؛
عشق کي دائم دلاسو - دوست جو ديدار آهه.
١٣. عقل اُلفت ۽ عياليءَ - جي سدا سرشار آهه؛
عشق واري کي الله ۾ - ٻرھ جي ئي بهار آهه.
١٤. عقل جي ولڙ عجائب - الڏ جو پسروار آهه؛
عشق جي وهه واهه ولڙ - هڪ يادگيري يار آهه.
١٥. عقل کي اَڻ لُڻ سداءِ - رزق ۽ روزگار آهه؛
عشق جو ويساهه واحد تي - سداءِ واڌار آهه.

٢٣. سچا عاشق

١. عاشقن اصول - آهي ايءُ اصل کان،
مٺا ماڻهن جا جهلن - ٿيو مطلب پائڻ مول،
ڪارڻ قربن جي - ڪسڻ تن قبول،
مڇن ريءَ ملول - آلا عاجز سي ٿيا.
٢. اکين اولداهي - ديد پيا دلدار جي،
ليهن سندي هر لبض ۾ - واجهت ڪري والي،
جالب بدان جڳه ۾ - تن کي ڪڙاني،
چاهي مدمائي - مڻ هجن پيا مڏيون.
٣. دليا جو دڙڪو - ڪو سوُر هه ڪٽي سر لي،
ڪوري ڪنڌ سداڏ ٿي - سهي ڪانن جو ڪڙڪو،

٣. موت منجهان ٿي مڙ - سمنڊ سيڻي سنسار جا،
دم لڳ لائيم ديهه - اڌي اڄ عاجز چوي.

٢٣. عشق ۽ عقل (غزل)

عشق وارن جو عقل کي - اصل کان انڪار آهه؛
درد جهن دل سان خريد ڪيو - خوب تن خمار آهه.
١. عقل ميڙي مال ملڪيت - سو سدا زردار آهه؛
عشق زر لٽهن در اڏائي - سر کمان بيزار آهه.
٢. عقل ڏاڍي سنڀال حشمت - عزت طلبگار آهه؛
عشق لوڪن کان لڪي - ٻهتو وڃي ٻيءَ پار آهه.
٣. عقل دم دم ۾ نعاڳو - سخي ۽ سردار آهه؛
عشق جي آسيس سڀ لي - هر دم ۽ هر ٻار آهه.
٤. عقل کي اقبال جي - وقار جو ويچار آهه؛
عشق کي معشوق ٻن - ڪنهن سان نڪو ڪم ڪار آهه.
٥. عقل کي سوني پسند - جو اعلى عهديدار آهه؛
عشق کي هيٺي جو هردم - سجدو سهڻين وار آهه.
٦ عقل چاهي چوڙمان - ڪائي جو ڪجهه مزيدار آهه؛
عشق کي اٽيو نڪر لي - طعام لذيذدار آهه.
٧. عقل کي نارڪ وهاڻن - بسترن درڪار آهه؛
عشق کي اٽ هولد - ۽ سيج سان سداءِ پيار آهه.
٨. عقل کي پوشاڪ پٽ جي - سر سندو سيڱار آهه؛
عشق اوڏي اگهڙيون - ۽ درد لنهن دستار آهه.
٩. عقل ڏاڍي هستي گهوڙا - پالڪين هسوار آهه؛
عشق هر ڪنهن جيءَ لي - پالهن بدو بلهار آهه.

٢٧. توُن مون جو ميلاپ

"توُن" ڇوي تي "مون" کي-
"توُن، مون بن آئهن ڇري"،
"توُن" جي "مون" بن، "مون" ڇيو-
"ڪڏهن ڪيم سري"؛
"توُن" ۽ اثر ۾ آکيو-
"مون" کي ايئن وري،
ته "پؤ "مون" ۾ "توُن" مري-
ته بئي سرچي ساهيڙيون ٿيون".

٢٨. جدائي ڇا جي؟

جنهن گلستان جو گلزار آهين تون-
خار تنهن بوستان جو مان به آهيان،
جنهن سامان جو حقدار آهين تون-
خريدار تنهن سامان جو مان به آهيان،
سبب جدائيءَ جو ڏهن آ ڪهڙو-
جڏهن تنهنجي مڪان جو مالڪ مان به آهيان؟

٢٩. هڪ لڪل راز

ڪجھ ڪينڪي، سڀ ڪجھ ادا-
پيو سڀ ڪجھ ني ڪجھ ڪين ڪي،
ڪجھ ڪين ني ڪجھ ڪين آه-
پيو سڀ ڪجھ ٿي ڪجھ ڪين ڪي؛
عاجزا ايءَ عاشق جي - رمز آه رفتار سان،
عام خاص و عام کان - هرگز پڇ اِها ڪين ڪي.

ملڪ ڪارڻ مڇب جي - ٻاني ڌاريءَ جو ڌرڙو،
عاجز ائين هرڪو - سمجهي ڪين هن مام کي.

۲۴. سچو گرهستي ۽ سنياسي ڪير؟

۱. گرهستي سو ڪيمالي - جو سيوا شيوا جو وني،
ڏئي سک جڻ کي - من جي مهمالي،
ٻُرِ ۾ ٻورو ٻڻ رهي - رکي ٻِرِ ري ٻر ٻشالي،
ڪڍي قرٻالي - عاجز سو عابد ٿئي.

۲. سنياسي سو ٿئي - جنهن سڀ لاسي سمجهيو،
ماٺا ڪايا ڪل ڪان - ڇڏيا هٿ ڌوئي،
چاهه نه رکي ڇڪ ۾ - رهيو هڪڙو ئي،
عاجز اعوئي - مالڪ هن ملڪ جو.

۲۵. يوگيءَ جي مهما

جوڳي جاڳائين - ٿا ستن کي سڏ ساڻ،
واڪا وساهه جا ڪڍي - ٿا مٺا موڻائين،
ٿاز وارن کي ليهن مان - نا لنگهيا لائين،
روئي رنجهائين - ته ته وجهن ورن جا لڳي؟

۲۶. سچي اميري

فڪر فقيري - اکر ٻيٽي اٿئا،
دالهه در دوست جي - ڪيهي دلگيري؟
سچا ڪنئين سر لئي - ولهن وزيري،
عاجز اميري - جي خود ڪسين لون خيال ڪان.

ٻاڳو ٻيو

صوفي ڪلام ۽ ڪافيون

(١)

اوٺي اُلهه لڳي آءُ اوري ؛
ڪاهيان قريبن ڏي، ٽڪي چاڙهه توري .

١. چاڪون الائي ڇوري ڇڏي ويا،
ساجن سنگتيءَ کي ساڻ نه سڏي ويا،
ماريو آهي مُٺيءَ کي لن ٻجهه ڳوري .

٢. جالب جدائي ڪري ويا جڏهين،
ڪير ڪندؤن ڳيهه وهه ٿيا لڏهين،
ڏکي تدهن ڏينهن ڪان ٿي ڏونگر ڏوري .

٣. ليٽڻ لڏڙي آهي گدوائي،
صورت سهڻيءَ جي جيءَ ۾ سمائي،
گهر ٿڙ چڙهي گهوٽن تان گهوري .

٤. سيني الله جا عشق آگهڻي،
ٻاڻ ٻچاڻان لڌهن ۾ ولهي،
ڪانئون سهڻي سڪ جون سوري .

٥. ترس ڪرڻ تان ترس بچائج،
من جو مٺيو مٺيءَ سان ملائج،
اور الله جي جڌهن سان عاجز اوري .

۲۷. اموِلڪ وَچن

۱. سچ چئي سر سوريءَ چاڙهه -
جهوٽ سان مور رکه نه پيار.

۲. پاڻ وڏي سان گوڙ نه ڪر -
ڇيو ڇگن جو دل ۾ ڊر.

۳. خيالي وڏي جي چاهين جنڊ -
هڪدم ليا‌ءِ شراب ڀنڊ.

۴. سدا ڪور نه ڪج ڪنهن جي -
اول جاچ تون دل پنهنجي.

۵. الحام لي آون ره پورو -
معان ڪڏهن تون ٿئين ڪوڙو.

۶. جيڻ ڏيا تون دل ۾ ڌار -
ڪنڪن پوڙن لي ڏر تون پيار.

۷. ديس شيوا ۾ ره مشغول -
سڀ ڪان فرض اهو ئي مول.

ويھون ڇنهي ڪم ڪارڻان - ھر رڳ ۾ ھروار تون.

۴. اڱڻ ھيڪر پيرا پائين -
جالب، جي لون لاڻ پسائين؛
لڪ لڱا سر وارڻان - دلبر لهنجي ديدار تون.

۵. عاجز آءُ اوھان جي اولي -
ڇڪ اوھان جي ساليم چولي؛
گولي تني گدارڻان - ٻيرو ڪبج پنار تون.

(۴)

لون ٽان طالب ٿيءُ ليار - سولي سڌ ڪر ٻهدي يار.

١. سالڪ اچ لون سر سينگاري - آڳ عشق ۾ اندر اجاري،
ٿيءُ ليزي ھسوار.

٢. ورد وظيفا ڇڏج وساري - ھوُ جو حرف ھميشه ۾ ھاري،
لا جي ڪر للڪار.

٣. ڇڳا چڱائي جو ڇڏ چارو - سالڪ ڪجهن جا ڪري سولهارو،
ھوش ٿي ٿيءُ خوار.

۴. يار ڪرين جي وحدت واسو - خود ٻسين جي خواب خلاصو،
ٿم ڏٺيءَ ديدار.

۵. عاجز دامن عشق ٻنج لون - ھدد و مومن ھڪ ڇنج لون،
لؤر ٻسي لوار.

(۵)

اچي ٿيو آپسي ٿي اظهار - ڪولي دل اندر دربار.

١. عشق الالحق آپ آلايو - شڪ مٽائي شور مچايو؛
لا لا ڪم ھٿي گفتار.

(٢)

هن محبتي مهراڻ ۾ ٻڏندي ٻيڙو ثواب آهه ؛
ٿيڙ ۾ گهڙندي نه ڪوني عاشقن عذاب آهه .

١. ڪنڌيءَ جي ڪنبائيون عشق لئن عتاب آهه ،
سڀني ئي ناحق نڪڙ ليهن جن نواب آهه .

٢. ڪيهو جن ڪلهن ڪيهو جانب لئن جواب آهه ،
جن کي ٻڪو پاڻ سان لن شهه ملهو شتاب آهه .

٣. گهڙيون ملن گهومڻ سان لور نه لن نقاب آهه ،
کي پهچن پار ليئي ، ڪن مليو ۾ آب آهه .

٤. ڏو ڙهي سان ڏنو وڃي مشتاقن محراب آهه ،
ڏسڻ سان سو دور وسي ، مليو تان مهتاب آهه .

٥. هجر گهڙ آڙاهه ۾ ، هلڻ جو حساب آهه .
سڪ جي سهڻ سان ڪٽيج ، جا ٻٽي تو باب آهه .

(٣)

ساجن لوڪي سنهاريان - آهه اچي مل يار لون .

١. ڏيهه نه لوين دل کي ڪالي -
جيءَ کي جهوري لنهنجي جدائي ؛
گهوڙها ٻلين ئي ڳڙهان - موڙ ڪٽي مننار لون .

٢. بيٺي هميشه جتن ڀاڻ پوري -
ساهه ونين لئن ساڻ ڪري ؛
پل پل ئي پڪاريان - هڪ گهڙي گڏ گهار لون .

٣. قران محمد ۾ سمالي -
ديد اوهان جي ڪمر ديوالي ؛

(٧)

منجهه محبت جي ميدان - ڪوڙين ڪامل ٿيا قربان.

١. سر سينگاري سالڪ آيا - پرجهي پلڪ ۾ رلدي رايا؛
مالجهي ٿيا مستان.

٢. لالڪن نعرو نفيءَ جو ماريو - هوُ الله لن حرف اُچاريو؛
درد ٿين درميان.

٣. جوڳين جهڙون جيءَ جلايو - آديسين ايءَ ڳجهه الايو؛
عشق ڏلو ايمان.

٤. لاشا لڙهين لا جي لهر ۾ - پيا وڃي سي بقا بحر ۾؛
بي رنگ بي پايان.

٥. عاجز بي حد ٿيا سي هالڪا -
چڙهي ويا سي چاڙهي ڏاڪا؛
ٿيا محبت جا مهمان.

(٨)

الهه بسط جا چڏ لون پور - خود مشاهد ڪر منظور.

١. يار نه لڪون آهي باقي - ڪيئون اُن جو هيءَ سر خاڪي؛
جو ٿو وڃين لون ڏيهه ڪان ڏور؟

٢. ڇيتن جو پسڻ جي چمڪارو -
پهنجو ڦولڻ پاڻ ٿي سارو؛
ذات الٰهي آهه ظهور.

٣. ڪعبا قبلا ڇو پيو ڳولين - مسجد مڙهون ڇو پيو ڏولين؟
مفت ٿئين معزور:

٢. سمر سڄاليءَ جو لڳي چوريءَ -
ڏاڍي زور ڏئي لھن زوريءَ؛
ٻوھہ ڪٽايو ٻار.

٣. ويو وڇوڙو وحدت آئي - غم وھم ڪان ملي رھائي؛
کاڌو خوب خمار.

٤. ڏر ھڪو جڏھن ڏيھ فنا جو - ڪر ڪليو ٻر باغ بقا جو؛
درس ٿيو ديدار.

٥. تان ڪوني عاجز، تان ڪاني آزي -
ٻره ٻاني ھيچ سب بازي؛
لون لون جو لڪرار.

(٦)

ٻوھڙ اڪيون ڪڇي ٻئي ٻار - تان ڪل ڪم لڳيئي يار.

١. ڏيھ ڏنوالي ٿيج لاھيا - ٻسار وسارج سب ٻڇما؛
ڏسدون ٿوڙج نيڻي يار.

٢. ٻول ٻڌان جي ٻولي ٻولين - چپ سدا چپ جي لب کولين؛
ڏره زبان کي ڏيٺي يار.

٣. ڪن ڇڏين جي ٻئي ڪھاڻي -
ڪجھ ڪَ سڻين جي لون چت لاڻي؛
سڀي ڇڏين جي سيکي يار.

٤. ھٿن ھاج ڪرڻ جي ھارين - پيرين پنڌ ڪرائڻ تارين؛
ڪم ڪرين ڪَ ڪيئي يار.

٥. جيءَ ٻر جھالي جي کٽي ٻانين -
سوني ٻسين جھن لڳ واجھائين؛
عاجز آھ اليئي يار.

(١٠)

جن لير لکو ٽالان ٿيا - سنڌيءَ ناوڪ ليڊرَ ليکاڻ ٿيا .

١. تن طعنو ڳچيءَ ڳل ڳالو ڪيو -
ڏکي دور ڏليون ۾ زمالو ڪيو ؛
ڪٽي محبت کين مردالو ڪيو -
پوءِ قرب مجھون قربان ٿيا .

٢. رهين راحت رحمت جي نه خبر -
ڪيائون ڏلت زحمت مجهه صبر ؛
جوڙي جڙي پنهنجي پاڻ قبر -
پوءِ شهرت ۾ شادان ٿيا .

٣. لکهي لاکهو دليا جي دين سندو -
ولي ويڌا سي ڪم کين سندو ؛
پاڻي جٽيو هوس حسين سندو -
آهي سڪ مجهان صعان ٿيا .

٤. تن ناس طلب ڏينهن رات رهي -
بن لالن لات نه ياس ڪئي ؛
واڻي واٽ حسن هيهات ڪئي -
ڏسي ذات خوشيءَ مان خندان ٿيا .

٥. ٿيا شوق مان شير شهيد آهي -
اڄيون ديد حسن جي خريد آهي ؛
سدا ساڻ اجل کن عيد آهي -
مستون مست عاجز مردان ٿيا .

۴. تون ني ساڳيو سر سمجهائي - مام ٻجهين جي مرد حقائي ؛
دلمون دام دئي ڪر دور.
۵. عاجز اُنئي عين الدر جنهن -
هڪ کي هرگز نه ڏ ئسيو لڌهن ؛
جنهن ڪٿ نور لئي نور.

(۹)

ڳولو آهه غلام يار غريبنواز اوهان جو

۱. صورت عين اوهانجو ظاهر - معجمت ۾ ثيا ملڪ ۾ ماهر ؛
دلبن وجهي لعه دام - ليڪن سندڙو ناز اوهان جو.
۲. رلدي رمز اوهان جي عجائب -
غب غب جي ٿيئو غيب ۾ غائب ؛
مخفي ۽ مان نه مدام - عرش اڏي آواز اوهان جو.
۳. شهر ساري جي جي ڪن شاهي -
اهي اوهان وٽ ڪرن گدائي ؛
مڪن عشق العام - دامن لڳن دروازا اوهانجو.
۴. ليڪهن وچان اوهان لوامع لوايو -
وصل وڇوڙو وچ مون وڃايو ؛
وحدت ۾ وسرام - ڪري سدا الفاظ اوهان جو.
۵. خلوت آن جي خاص خدائي -
ڪثرت جي اوهان راند رچائي ؛
گم ۾ ٿيئو گمنام - پاڪ الدر پرواز اوهانجو.
۶. عاجز آن وٽ آه وڪاڻو - ليڪهن وچون ناچيز اڳهاڻو ؛
شوق مان ٿيڙو شام - شاهه فقير شهباز اوهان جو.

(١٢)

مان ٻالهن تو سندي ٻالهي - تون منهنجو لعل لاثاني ؛
مان ڪيڙس ديد ديوالي - تون منهنجي جيءَ جو جاني.
١. مان ساجد تون منهنجو مسجود -
مان قاصد تون منهنجو مقصود ؛
مان عابد تون منهنجو معبود - ٻرين منجهه ٻوش انساني.
٢. مان راهي تون منهنجو رهبر -
مان دالهين تون منهنجو دادگر ؛
مان پروردہ تون ئي پرور - محبت ڏين تون مهماني.
٣. مان طالب ، تون منهنجو مطلوب -
مان راغب ، تون منهنجو مرغوب ؛
مان محبي ، تون منهنجو محبوب -
عشاقن لئي تون احساني.
٤. مان سائل ، تون وسيلو مون -
مان محتاج ؛ تون حيلو مون ،
مان ڇوري ، تون قبيلو مون - مان تولئي محب مستاني.
٥. مان عاجز ، تون منهنجو ارواح -
مان جبتيل تون فتح مند شاهه ؛
مان سڪ ماري ، تون منهنجو ساهه -
ڳلو مان ، تون منهنجي ڳاني.

(١٣)

درد وارن کي دلاسو دوست جو ديدار بس ؛
عاشقن جي لئه اجامر ياد گيري يار بس.

(١١)

جڏهن سالڪو سڱين لون ساهه سندو -
تڏهين پائين پنڌ تنهن راهه سندو ۔

١. تهان ٻوءِ ٻوٻن منجهه پڌر -
ڪهڙي قلبون خوب خراب خبر ؛
ڪري ليڪهه سندي تروار نظر -
ٿئين شائق شوق جي شاهه سندو ۔

٢. پنهنجو پاڻ وساري پنڌ پوين -
ولي واهڙ سڌي سڪ سڙڪ سڱين ؛
متان مرد منجهين ڏسي لوڪ لٿين -
ءِ همت وجيئي همراهه سندو ۔

٣. اهو ڪس اٽالو ٻار اٿئي - الي دشمن لک هزار اٿئي ؛
هڪ لوڪ ٻچار ميار اٿيئي -
ٻيو عقل وٻري اٿئي الله سندو ۔

٤. ولي آب عشق چاهين لاهين اُج -
ڪٽي ترڪ لبي لبي سالڪ سڄ ؛
مٿو مُڃَ ڪري گهڙي گهٽ ٻ وچ -
ٿان پائين وصل تنهن واهه سندو ۔

٥. جڏي ڏين ڏليا ٻي ڏين هٽين -
ٻن آب ۽ عاجز ٿئي کي ڪٽين ؛
جڏهن حسن پرستيءَ هام هٽين -
تڏهن دوست ملئي درگاهه سندو ۔

(١٥)

منٺار من ۾ منهنجي - محبت مچ مچايو ؛
آهي طلب تات تنهنجي - تن کي گهٽو تپايو .

١. ڪٿي وقت اهي وفائي، - اکي بخت ٿي ٻقائي ؛
قسمت ڪٿي ڪهائي ، وارو ڏکن جو آيو .

٢. وڃي رئن رئندي ساري - ڏينهان ٻه آهي زاري ؛
نيڻن مان نير جاري - دل کي دکن ورايو .

٣. تن کي نه سکھ سهڻ جي - جهري جدا رهڻ جي ؛
آئي نه دل پهڻ جي - هي تان ڪچو آءِ ڪايو .

٤. آهي لکيي جا اولي - ٻالهپ اوهانجي ٻولي ؛
چڏيو نه تنهن کي رولي - گهوريءَ کي گهر گهرايو .

٥. عاجز آهي اڃائي - ڏيو سرڪ ڪا سوائي ؛
صدقي ٿيان سدائي - سڪ سان جي اڄ سڏايو .

(١٦)

سڪهو موت مٺڙا - مران ٻار ماندي ؛
ناهي چئن ٽنن - ورهه ڪان نه واندي .

١. هٽي ۽ ڪٽي ٻوه - ڇاڪون لون ڇڏي وٺين ؛
هيءَ ڇوري ڇپر ۾ - ڪري ارهه ٻاندي .

٢. دلاسو دکيءَ کي - ڏنئه ڪونه دلبر ؛
ٻيو همت ڪنل جو - بيهي ڪهر ڪاندي ؟

٣. گهائي گهور گهايل - اٿي ٻڻ اشاري ،
نظر ٻن نماٽي - گهري زور نه چاندي .

١. جن الو اٿو الدر ۾ ٻرهه جي عن باهه جو ؛
ڪڍ ڪڍالڪ ٿي اٿيءَ جي ليکن جي اڪار بس ·
٢. جو اڏامي جوت لي آبو ٻيڪ ٻروالي جيکن ؛
سڪ وڃون لٿڪي سڙڻ جي هر هميشه ڪار بس ·
٣. وٺيءَ لڪ وڪيا وجهي ٻڌهجا مڻا مڃڻاڻه جن ؛
لن ٻيٺي سرڪي سوالي ساهه ۾ سنبار بس ·
٤. جي گهرن هردم هميشه عوض سان هڪڙو هڪڙ ؛
لن جڳالي عيءَ ۾ سالڪ طلب جي ڪار بس ·
٥. جي رهن سڪ سار ۾ لاٻعد قدم سالڪ سدا ؛
وصل جو عاجز اٿهن سان والده وبدجهار بس ·

(١٤)

دلدار لوڪي دم دم مهنجو ساهه لو سنهاري ؛
سڪ سار لٿهجي سڄڻ والٿان ڏيهان رڏاري ·
١. سائين چڪائي سڪڙا - ڏاڙهءِ وري ڪي ڏڪڙا ؛
ملڙا اهي لو مڪڙا - شل ڏيهه ڏٺي ڏيکاري ·
٢. جيڪا گذاري گهر ۾ - ولي ولدر پنهنجي ور ۾ ،
جنڊي ڪيئن جهنگ جهر ۾ - ڪٽتي اهاٿي ٻاري ·
٣. جالي لٿهجي جدائي - جڏهن سر سندم لي آئي ؛
گهوري ساري هدائي - گهرلم لي لو پياري ·
٤. طاقت ڻ آهي ٽن جي - درڪار آهه درشن جي ،
منشا اهائي من جي - اڳي موت مون ڻ ماري ·
٥. عاجز اوهان جي داسي - چرلن چمڪ جي پياسي ؛
لٿهن لي ليو قياسي - جڏهو جڏي جناري ·

٢. جڏهن پوي پروان کي پڇڻ سدد و پل پل ۾ پور؛
تڏهن جلي ٻي کو نه اُن لئه جوت پڻ جلي ضرور.
٣. وحدتي ويساهه ذاري- دني کري دل کان جو دُور؛
هر هميشه هڏهه ۾ پسي هوت کي حاضر حضور.
٤. فخر کان فارغ ٿئي ۽ پڻ کمان فڪرن فتور؛
نفيءَ ۾ نابود ٿئي - سوني پسي اوراڻي نور.
٥. عاجزا ايءَ عاشقن جو ذڪر ظاهر ظهور؛
محبت سان سيلاب لئه سي موت کي پنهنجو سرور.

(١٩)

غازي غيبن لي غالب ٿئي اچي ۽ عين آهيءَ ۾ اڙيا.
١. ترڪ تڪلف کي ڪري - طوفان طعنن مان چڙهيا؛
ميدان محبت ماڳ جاڻي - موج مستيءَ ۾ مڙهيا.
٢. سور سختيون سڀ وساري -
سڪ سڄڻ سنديءَ سڙيا؛
تخت طائوسي ليائي - طلب لٿيءَ ۾ لڙيا.
٣. قرب ڪونن ۾ قضا سان قيد قابو سي ڪڙيا؛
جان جتين کي ذبحي سي حڙ جاب جي جڙيا.
٤. نفس کي ماري نفيءَ سان ڪين جي ڪاڙهي ڪڙهيا؛
لا سندي لوڙي لڳائي لهر لالن جي لڙهيا.
٥. گهومت گهايل گهور ليڙن - گهرج گهاٽي ۾ گهڙيا؛
عاجزا اُن عاشقن سان الڳ اصلمس جا ٻڙيا.

(٢٠)

حق ڏنو سين حسن ۾ - موڙلا مجاز ۾؛
پاڻ پسيو سين پاڻ کي - پاڻان پرواز ۾.

٤. اڄ ڪله عجيب - ڪجهه ڪيو عاجز؛
سڀني لاءِ سچا مان - ڏيان ساهه سيرانديءَ.

(١٧)

هن پريءَ واريءَ باه ۾ - سڙان ٿو ڪئين سالڪ ثواب؛
پر مولوءَ جي مار ۾ - ڏي جسم کي جهڙي جواب.
١. رلڻ وڃائي رمز جو لون - روز شب روح ۾ رباب؛
سر وڃائي سوز جو - ڪو قرب جو کولي ڪتاب.
٢. پرت جي پيالي ۾ پل پل -
پيءُ اکين پيهن جن جو آب،
عاشقن جي آهي علامت - جيءُ جن ڀيمون ڪباب.
٣. متيءَ محبت مان جي ماڻهو -
پاڻ پي ٿو هڪ پڪ شراب؛
پيهه سان پردا پري ٿين - اور ڏانءَ ألسري لقاب.
٤. مرڪ مردن جو ملامت - بار بر سر پي حجاب؛
ڪين پيو ڪنهنجي هٿن ۾ -
ري ڪنڊي گاهي گلاب.
٥. الف بن سمجهي اشارت - ب ا. **عاجز** لن جو باب؛
خمر سي خاصي خمار يا - خود خدا لن جو خطاب.

(١٨)

ڪير ڪامل بن ڪري - هي عشق جو آڙهه عبور؟
ع ماري ع سان - سونسي ڪٽي غازي غرور.
١. سڪ پرين سهڻين سوڻ کي - سيو جا سيني ۾ سور؛
ملڪ لڪ ماالديون موڻ - ميهر مليو لن کي لـ مور.

(۲۲)

آلم نیرت بیت بیاري - گیا گنگا سي هونا کیا ؟

۱- کایا کوهي کاشي جانو -

من اپني کو مندر مانو ؛

ست گرک کو وهان پچانو -

دن دولت کو کونا کیا ؟

۲- هردا جو هري دوار کهاوي -

دریاگي وهان دوڑ نہ آوي ؛

هرسي هرر لگ وه نهین پاوي -

ذرلي جل سي دونا کیا ؟

۳- أمرنامه کا آسرا لنا نهین -

جالي کي جهان جگهه ناهين ؛

رم رها هر روم کي ماهین -

پورن ہم قدر پولنا کیا ؟

۴- پرلم جل کو باز نہ کیا -

ستون کو جب سیس نہ دنا ؛

مرجیني کي لذت نہ لنا -

شکیا هو کر سونا کیا ؟

۵- لیر لرلجن سي أب لهانو -

پسوم پسرالتي پاو پلانو ؛

آلسم ہم پسرطالسم پاانو -

عاجز هو کر رولنا کیا ؟

١. ملن کي جهڪي مليو - روزي نماز ھہ؛
ٻل ٻل ٻانڌ سو ٻوي - لهيءَ نياز ھہ.
٢. محمود پسيو محب کي - اڄي اياز ھہ؛
ذنو راءِ ذياچ لنهن کي - سر ڏيندي ساز ھہ.
٣. منصور مٺي مار - انالحق آواز ھہ؛
يوسف سچالو يار کي - زلف دراز ھہ.
۴. سرمد سر صحيح ڪيو - ليڪن جي ناز ھہ؛
صنعان ڳريو سير سو - جنتي جهاز ھہ.
٥. عشق ۾ الله جنين - رلدي راز ھہ؛
عاجز لنين سمايو - فتح فياض ھہ.

(٢١)

پيالا پرپر ڪا پياري - پلادي اس پياسي کو،
ڏيوي جو مستي مدهوشي - اٿاري من مواسي کو.
١. همين هڪ جام وہ پينا - ٻڙهادي مام مر جينا؛
قلب سسي دور ڪرڪينا - لڪالي ترت ناسي کو.
٢. بتاوي بحر مخموري - جهان کي موج منصوري؛
ڏيکن سيتي هو مغروري - فدا کي فهم قاسي کو.
٣. صفا ساقي دي اڪ پيالا - جو پيتي هي هو اُجيالا؛
ٿمن هو لال سب ڪالا - پسون دانا مڻن داسي کو.
۴. لقا هو نور ڪا غالب - قلب اس ڪشف ڪا طالب،
جسم هو جان ڪا قالب - پچالون ساس ساسي کو.
٥. خدائي خيال وچ دائم - رهون پي خود بخود قائم؛
اگر عاجز، عجز دائم - اُڙائون اب اداسي کو.

كانئين ٿو هر ڪنهن جا سيئي تون دکہ. اهو عرض ....

ٿ. ٿانءَ منهنجو آهي نہ ڪنهن هنڌ ڪو مقام؛
اچي آءٌ وٺان ٿو شرن تنهنجي شيام؛
تنهنجو ناٿو آهي سدا سچو ستنام؛
روم روم ۾ رمي رهيو آهين تون رام. اهو عرض ....

ٽ. ٽار عري پاپ، رخ رکي مون ڏان؛
آهيان اصل خطائن ۾ ٻڌل عان؛
ڪرين رحم پنهنجو لڏهن آءٌ ڇنان؛
ڪر دیا درشٽي نہ پڙ پاپ ۾ ڪٽان. اهو عرض ....

ٺ. ٺهيو تنهنجي قدرت سان هي جڳت سارو،
ٻسان تنهنجي قدرت آهہ اولدهہ الڌارو؛
ڪري رحم آگا رکہ روشن ٺارو؛
روشن ڪر هردو منهنجو آهہ ڪارو. اهو عرض....

ث. ثواب سندو رستو مون کي تون ٻساءِ،
ٻريو پنهنجيءَ مهر سان همت رکي هلاءِ؛
دان ڏيئي دیا سندو تون اها راهہ ٻتاءِ،
پنج وڪري پيڙهن جي، تنکان مون ڇڏاءِ. اهو عرض....

پ. پيڙت ڪيو آهہ پاپ مون کي ڏاڍو گهڻو؛
هٿان هيرو وڃايم املهہ هو ٺيو؛
رحم سندي نظر رکي سوال مون سڻو؛
لاڙو رکان لوب ڏي، نہ همت وٺي ڪٺو. اهو عرض ....

ڦ. ڦاٿو جيڪو آهي هن جڳت موهہ ۾؛
هن قهر جي ڪلور ۽ دنيا جي ڊوهہ ۾،

ڀاڱو ٽيون

مڌر مداح

ا. آهين ساريءَ سرشٽيءَ جو مالڪ پرڀو تون؛
دَيا ڪري دان ڏي چرڻن سندو مون؛
گيان ۽ ڌيان ڏي هڪواريءَ تون مون؛
ڌ ٽوري ٽيان پار مان سمند ڳداهن کون؛
اهو عرض عاجز جو آءٌ اگهائج؛
ٿيءِ ٻئي اُن جي جڳت ۾ رهائج.

ب. ٻڌس آهيان پرڀو، ڌس منهنجو ڪو ناهه؛
اڪيلي آءٌ آهيان، مولڪي باپ گهيريو آهه؛
تنهنجيءَ دَيا درشٽيءَ سان دک منهنجو تون لاهه؛
پڻ دياوان ڏٺي مڪتيءَ مارگ لاءِ. اهو عرض....

ٻ. ٻيو ڪوڻ آهي وسيلو ڏٺي؛
سواءِ مدد تنهنجي آڀار ۽ گهڻي؛
شال منهنجو عرض پرڀو تون سڻي؛
هڪ رکي مدد جو مولڪي پاپ ڪان ڪڍي. اهو عرض....

ڀ. پرڀو مون کي آهي تنهنجو سدا؛
ڪر مولڪي گيان ۽ ڌيان تون عطا؛
ٿيان شال آءٌ مٿان تو فدا؛
پوءِ پاپ ۽ ڏوهه مٿهن جا ٻڌا. اهو عرض....

ت. تولڪر آهين تون ئي اڪو الک؛
آهي تنهنجي ڀڳتن کي ڪڏهن ڪانه ٻک؛
هيڪاري ڏئين تون سڀن کي تو سک؛

ٺار منھنجي دل جو سڀ ھنگامو ھل؛
نہ من اچي ڪنھن جاءِ ۾ ۽ ٺارجي چنچل؛
خاڪ تنھنجي ديا ٻنان ھي جڳت آھي ڪل. اھو عرض....

ح. حاضران حضور تون آھين ھر ھنڌ؛
برابن جي راھ کان من منھنجي کي ڪر بند؛
تون ئي سڀ جڳت جو ھڪڙو دانشمند؛
ساڪيات سمجھون سڀئي لوڪي ھرھنڌ. اھو عرض....

خ. خيريات سندي ڪم ۾ منھنجو ھٿ تون ڏکير؛
پريل آھيان ولجوڳي سان، اندر اتم وير؛
ورلن تنھنجي وڏائي جو ڪري سگھي ڪير؟
ھرڪو ٻنان حڪم جي چوري سگھي نہ پير. اھو عرض....

د. داتار تنھنجو ڀنڊار آھي سدا ڀرپور؛
ليڪدا ٽڪ پاءِ گھٽي، ڏيندا ٽڪين نہ مور؛
تنھنجي نظر نھال ٿيڻ آھي لسورو ڪوڙ؛
لوڪي ڪڏھن نہ وساريان، پاپن جا پوءَ ن پور. اھو عرض....

ڏ. ڏرم، ڪرم، مرم ڪي جوڙي ڏنم جواب؛
ڪوڙو ڪ ساڪي ٿي رھيس، پڙھيم ڪوڙ و ڪتاب؛
ساءِ لوئي سامھون ڏيندس ڪھڙو جواب؟
ھن ڪوڙ، ڪساڪہ ۽ ڪپٽ جو ڪھڙو ڪندس حساب؟
اھو عرض....

ڏ. ڏسان ٺاءي سندو تو ڪوٺ سائين؛
منھنجي من جا شال سڀسا مٽائين؛
چنتا ڪري چٽ مون مونکي چرڻن ۾ لائين؛

غافل رهي غفلت ۾ ۽ ڌوڙ ڌوهه ۾؛
ڏيا تنهنجي ساڻ اچي ڦري ڦوهه پر. اهو عرض....

ج. جيڪو ڪري جاپ تنهنجو اي دانار؛
ڪانه رهي تنهن کي هن جڳت سندي سار؛
لهه سمجهي ٻالڪ کي ٻڌ سچي سنسار؛
اهڙي ٻنا ڏاسه لون هن ڏڏ کي ڏيار. اهو عرض....

ڄ. ڄاڻن نه ڪو ڳمس ۽ نه اتم ڪو گيان؛
بوجهه ڌڻي ٻارن جي، ڪيئن سڀ اڀمان؛
ٻاپ ڪرهان ٻل ٻل، نه عمر ۾ ڪو دان؛
هن ٻنس ۽ ٻاٻي کي ڏج ڏيا جو دان. اهو عرض....

جھ. جهٽ پٽ ٻار ڌيو ڪومن اندر منهنجي؛
نه روشني ٻريو هرهنڌ ٻسان مان سڌ ٻڌ تنهنجي؛
ٻنان لو ستگور جي نه لالچ لڳي ڪنهنجي؛
ستنام ساڻي لي ڪرسڀ ڪجهه منهنجي اهو عرض....

ڃ. وڃان ڪنهن ڌي، سوامي ٻجي آءُ دانهن؛
دک ڪيم دکيو، شل اهو متانئين؛
لو ٻن آهي ڪين، جنهنکي چوان لون آهين؛
ٻاٽم ڏيم لشڪو سچو لون ئي سائين. اهو عرض....

چ. چڱو چوان ڪنهن کي، ٻنان لو ٻيو ناهه؛
ٻورن ٻريو لون آن، ٻئي ڪنهن سمرٿي آهه؟
ڏمه نه ٻوي ڪائي نه هي برهمالد سچو چا آهه؛
اچي صاحب لون ئي مون سان ئي سهاءِ. اهو عرض....

ڇ. ڇو ڪارو تو ٻنا ملڻ آهه مشڪل؛

ٻول جو ڏيالو ڪيم، سو مون ڪين پاڙيو،
همت وٺي پاڻ تي مون ٻار پاپ چاڙهيو. اهو عرض....

س. سڌ ٻڌ سائل آهيان اصل کان آياڻو،
ڏاڍهين آهيان داد ڪر، آهيان تو در وڪاڻو؛
نظر ڪر نڌر تي، مان نرلج نماڻو،
توني صاحب جڳ آد کان، آهين سياڻو. اهو عرض....

ش. شڪر شاڪر آهيان تنهن جو هر وقت،
آپدائون اچن ٿيون سدا ٻولتي سخت؛
ٻوڏيان مان سدائين ڇاڻي قسمت،
لاهيون چاڙهيون ڏسي سهڪو مٺجهه جڳت. اهو عرض....

ص. صاحب سوالي آيس تو در،
ڪرڻاميه ڪرپال، ديا مولتي ڪر؛
ڏي درشن ديدار سائين سگهڙ،
نه آهي ڪا گهرج مولکي سمرٿ زر. اهو عرض....

ض. ضروري ذڪر تون منهنجو اوُلائج،
ڏيئي گيان مولکي، ڪان ڀائين ٻچائج؛
مت ڏيئي منهنجي من کي لون ٻ وڙائج،
ڪوڙا خيال مولکان لون من مان ڪڍائج. اهو عرض....

ط. طلب لائق تنهنجي رهي مون سدا،
ٿيان شال مان ڪين تو کان جدا؛
سدا شال ڪريان جان تو تان فدا،
ڏ جانء قرب مولکي ٿي شاهه گدا. اهو عرض....

ظ. ظلم ظالم ڪرڻو زور ڀاري،

ٻانهن تنهنجو ٻاري، ڪالڪا لڳائين - اهو عرض....

ڊ. ڊپ رکان تو سندو، نه ڊڄان ٻين ڊاهه،
اهڙي موڙهل من کي ڪا سچي راهه ٻڌاءِ؛
ڳٽ پٽين ۽ ڀاءُ ڏي مهنجي من کي ڪاهه،
اُڙهو منهنجو لاڙي ڪري سمارڪ هلاهه - اهو عرض....

ڍ. ڍڪ ڍڪين تو ٻُڙدو سدا لون ستار،
ٻالو ٻڌ ٻالي نه ڪرين ٻتا پنهنجا ٻار؛
سوالي ٿي سوال ڪن در تنهنجيءَ درٻار؛
من مرادون پوريون ڪرين اڏيهن آڌار - اهو عرض....

ذ. ذڪر ڇا ڪريان مان سندو تو ڏيا ؟
سدا مهر ڪرين تون، اڏيهن مياءِ؛
بخشين پاپ اپراڌ جي مون ڪيا،
ٻچن تنهنجي سان پاپ ڪن ٿا ويا. اهو عرض....

ر. راحم رحيم، قادر ڪريم تون آهين هري،
سڪ ٻان تنهنجي نه ڪنهن کي سري؛
ڪڏي پاپ منهنجا وراءِ ٻيچ وري،
ڊ ٻالو تنهنجي ٻل سان ٻوان پار تري. اهو عرض....

ڙ. ڪوڙ ٻو پاپ جي سمنڊ ۾ آهيان،
تنهنجي ٻل ٻنان مان ڪجهه نه چاهيان؛
ولي ولڄهه ٻيڙيءَ جو چڪي تو مان ڪاهيان،
ٻوڙي ڪل ڪاڻ ڪاڻ، اوجهڙ ۾ آهيان. اهو عرض....

ز. زور ظالم جي آءٌ آهيان ساڙيو،
ٻاٻي رڊي منهنجي کي تو هين سدا تاريو؛

گ۔ ڳناهن ۾ آءٌ آهيان ٻُڏل،
اصل کان اڏيل، آءٌ آهيان ڪوڙيل؛
لطف جي نظر سان ڪر مولکي وريل،
ته ٿيان پاپ روپي سمنڊ کان تريل. اهو عرض....

ڳ۔ ڀيلو مون کي مايا ڪيو آهه ماٺ،
ملڪ جي لوسان اٿم لڱ ۾ ٽاٽ؛
هٿ هٿ هنجون هاريان ۽ رئان ساري رات،
اها ئي واٽي منهنجي آهه واٽ. اهو عرض....

گھ۔ گهري ڪو جي پاڻي منڊو يا اَنڌو،
ڏيڻ دل تني لاءِ، جوان "آهين گندو"؛
ڏسان عيب ڪين ٻين جو پاڻ سندو،
اها ڪل نه پوي ته آهي ڇا هي بندو. اهو عرض....

ڱ۔ رکيل منهنجي آهي دل ساڻ پاپ،
اهيءَ وکهي هاڻي سهان پيو سنتاپ؛
ٻري منهنجا ڪجاءِ پاپ، ڏيئي لڱ سراپ،
جپائج مون کي پنهنجو سداءِ جاپ. اهو عرض....

ل۔ لاهه شوڪ ۽ مل منهنجيءَ دل جو،
تون شهنشاهه آهين، ٻيان تو ته ٻيو؛
سڀني جو آهين تون وسيلو اَجهو،
ٻيان تو ته آهي ٻيو ڀروسو. اهو عرض....

م۔ مذڪور ڪيم پنهنجو حال سارو،
ڳجهه ته رکان تو تو کان ڪو پيارو؛
گهٽ گهٽ وسين تو آهين روشن تارو،

وڄون ٿي گت تنھنجي آهي نياري؛
لڳي ماھا مولکي آهي پياري،
تنھنجو موھ مارج مٺي جو آھ ڀاري. اھو عرض ....

ع. عجائب رنگ تو رنگي رچايا،
پرڌ تنھنجي ليلا جو ڪنھن لاھ پايا؛
تنھنجي قدرت ساءِ آھ سڀ ۾ سمايا،
عڪس سان تنھنجي ٻري چندر ڇايا. اھو عرض ....

غ. غفلت جو ننڊو مولکي آه لڳو،
پرڀو ۽ پيار مھنجيءَ دل مان ڀڳو؛
ڪتب ساڌ آھيان مان رليل رڳو،
ولي ڏج ڪرپا جو مولکي ڪو سڳو. اھو عرض ....

ف. فاني دنيا جو لڳو مون فراق،
ليس مان ڪڏھن ڪين تنھنجو مشتاق؛
حرص ۽ ھوا مولکي ڪيو آھي ھلاڪ؛
پرڀو پيالو پياري مولکي ڪر تون پاڪ. اھو عرض ....

ق. قوي قدرت آهي تنھنجي ڏاتار،
سداءِ تنھنجو آھي ڀرپور ڀنڊار؛
ڏيھ سڌو دان داتار تون ڏيار،
پيالو پريم جو ڀري تون پيار. اھو عرض ....

ڪ. ڪريو ڪوتو آھيان آءٌ تو ٻندو،
آھيان عيبن ۽ پاپن ۾ گندو؛
ڏيھ سنتان آھيان ھري تو سندو،
پريو ھڙ پنھنجيءَ ذات جو ڪو چندو. اھو عرض ....

پرارٿنا ڀڄن

طرز:- رها ڪسي ڪا نہ ڪجھ نڪاتا-

گھڙي ۾ ڪڇ هئہ، گھڙي ۾ ڪڇ هئہ.

ٽل- پريو پيارا، هري همارا-

سدا ديا ڪر- سدا ميا ڪر.

۱- ايڪ تون ناهين، ايڪ تون داهين-

اُپائين کپائين، جيڪي تون چاهين؛

مرضيءَ مالڪ، ايڪ تون سائين-

سدا ديا ڪر- سدا ميا ڪر.

۲- فقير اوليا، ڪيڏانهن هليا ويا-

آگيا تنهنجي، ڪال نهوڙيا؛

جيئي تو جوڙيا، سيئي تو ٽوڙيا-

سدا ديا ڪر- سدا ميا ڪر.

۳- جيون رکوار، آهين تون داتار-

سدائين پرپور، آهين تون ڀنڊار؛

ستار، سردار، ڪرتار، هموار-

سدا ديا ڪر- سدا ميا ڪر.

۴- عاجز آهيان، توکي ڌيايان-

سدا اڳيان تو، سيس نوايان؛

دلڙي لڳايان، پل نہ ڀلايان-

سدا ديا ڪر- سدا ميا ڪر.

تون سرور، تون پرور، تون جڳ جو جيارو. اهو....

ن- ٽهڪدار ستارا انگن جو ناٿ،
رڳي ۾ وسين تون، آهين سڀن ساٿ؛
ڪيا ڪر ۽ رکي وٿ، پياري ڪو هاٿ،
ساڻ درشن جي پياسي، ناهي ٻي ڳالهه. اهو ....

ڱ- اڱ ڳڻيا تورا تنهنجا آهن لک هزار،
الف ا. ڪنهن تنهنجو پاتو ستار؛
اهي لاهه منهنجي اندر جا انڌار،
منهنجي وينتي هيءَ ڪر انگيڪار. اهو عرض....

و- واهه وسيلو ڏي تون ٻن پيو،
تون ريءَ آهه اولده الڏ وڪار ٿيو؛
پڪ ٻهلاج لئي رحم تون ڪيو؛
اڻ ماڻ پولد مولڪي ڪا ڏهالو ڏيو. اهو عرض....

ه- هروار هردم شڪر آهي تيرو،
ڪنڌ ۽ ٻيلو ڪڃهه ناهي ميرو؛
دل ۾ تنهنجي پريم جو شال ٿئي ڏيرو،
ٻال ڏنئي پار ڪر، پريو هيءَ پيڙو. اهو عرض....

ي- ٺيڪي سان دل ۾ رکو هي خيال،
ٿڙهو هداڃ هڪڙ، سدا ٿيو نهال؛
توهان ڪي ڏ رهندو سدو ڏيپ ڪال،
پڻ لتو اٿي لعلن سان، رچي ٿيندا لعل. اهو عرض....

اوم شانتي! شانتي!! شانتي!!!

شراب بهشڪار

(لکيل سال ١٩٠٧ع ۾)

(١)

طرز - لڳي لڳي ٿي هير بهاري ڙي
ٿـل - ڇڏيو ڇڏيو هي متر هڇارو ڙي
١- ڪئين ڪنا، سورهيه سنا، هن جي حساب ۾
مرض ماريا، قرض ڳاريا، شرر جي شتاب ۾
ايهو ايهو آهي ڏايو ڏارو ڙي.
٢- آنڌا گهيون، جيرا بکيون، تو وجهي عذاب ۾
زندگيءَ ۾، گندگي ٿي، تنهن سندي عتاب ۾
ويڙهو ويڙهو اندر ڇڏي سارو ڙي.
٣- ڏني ڳاڙهو، مگر ساڙو، تو ڪري اندام ۾
آهي يارو، نانگ ڪارو، پئو نه تنهن جي دام ۾
ڪريو ڪريو وجهي منهن ڪارو ڙي.
٤- پاڙن پٽيو، آهي نندڀو، ڌرم جي ڪتاب ۾
منجهه قران ۽ انجيل جي پڙ باب ۾
تجو تجو تنهن جو ورتارو ڙي.
٥- اچو ٽڙي، ڪيون پري، شرر کي شتاب ۾
پري هٽون، پالا بر ڇيون، قهر جي قصاب ۾
لڳي ٿئي جڳ جهڪارو ڙي.

(٢)

١- نه ديرڪريو، نه ديرڪريو
راڪس ٽڙيو، راڪس ٽڙيو
هوشيار ٿيو، بيدار ٿيو، هرگز نه واهپو ڪريو
ڇڏيو شراب يار - پٽيو يڪدم تنهنجي پاڙ
هردم بيڪار، رهي بدڪار - شرابيءَ تي سديوَ ڌڪار

ڀاڱو چوٿون - قومي گيت

ڀارت مهما

ڀارت توتان وارون وار ٻلهار؛
سر سدائين صدقو توتان، هجن توڙي هزار.
١- ڀون ۽ ڀرت ۽ ڀيم ڀيشم جي، ڀر توئي پالڻهار؛
جوڳي جتي ۽ رشي رکيشر، هردم تو ۾ هزار.
٢- ويد وديا ۾ ثاني سنڌ کو، کونهي منجهه قطار؛
رام، لڇمڻ، ڪرشن جيها، نانڪ جن نروار.
٣- ساڌ سماڌي سؤنهن سند ڀئي، آهه سؤرهه تو سينگار؛
جڳ جڳ جنني! تو وٽ پيدا، پير ولي واڌار.
٤- ڌرم ڪرم ۾ ڌرتي تنهنجي، درس وهائي ڌار؛
ٻل ٻڌيءَ ۾ ناهه ڀيو ڪو، ڏيهه تنهنجو ڏاتار.
٥- جنني جڳ ۾ جوت جاڳائي، هردم ۽ هروار؛
اَن ڌن جو دائم تو وٽ، ڀريل آهه ڀنڊار.
٦- آد اصل کان ڪرين تون پورن، وِشو وڏيءَ جي ڀڪار؛
اوچڻ تنهنجي ڀ ڪيا اگهاڙا، بيحد بيشمار.
٧- پتت پتي ٽيا ڪئين ڪري سي، گنگا ڪنت گذار؛
سبزي ساوڪ سرس سوائي، بيحد باغ بهار.
٨- ڦل ڦول، ميوا، ڀوڄن، ڀاڄيون، اَنت نه پاراوار؛
ٻيا ڏس اوچا اُڀ سان لاڳو، هماليه جا پهاڙ.
٩- لک لک تورا تنهنجا جنني، ڳڻ ڏيئه سنديڀ سار؛
اَن ڌن ڏيئي، مون کي ڏيکاريئه، سارو هيءُ سنسار.
١٠- ماتا منهنجي مان مهر ڀسي تو، شڪر ڪريان صد بار؛
ڌن ڌن تون ئي پتت پاوَن، نِدي سکهءِ سار.
١١- تنهنجي اڳيان مان سيس نوائي، ڪريان نمسڪار؛
جڳ ۾ جنني "عاجز" آکي، شال هجيئي جئڪار.

لنهن جا بار، لڳ سنيار - تا رُنن ۽ ڪن پڪار.

٢- ڪي هوش ڌ رهو، ڪي سوچ ڪريو
تا زهر سان جسم پريو
قسم ڪڻو، قسم ڪڻو - شيطان ڪي ڀسم ڪريو
ڏسو پستڪ پراڻ - توڙي انجيل پڻ قران
چون شراب، نِپٽ خراب - ابليس روپي آهي آب
وڃائي تو عقل حجاب، ۽ ڏئي تو مرض جا عذاب

(٣)

طرز - لڳي لڳي ني هير بهاري ڙي
تل - ڏاڍو شراب شور مچايو ڙي

١- ڌن لٽايا، ڪوهه ڪٽايا - ڪميءَ هن قاتل
بيک پِنايا، قيد ڪرايا - هنا جي قاتل
ڏيرو درد ر هن دمايو ڙي.

٢- سينو ساڙي، وجهي ماري - عقل هوش چِٽ
مان شان ۽ ايمان - گنوائي جهٽ پٽ
ملڪ سڄو هن آهه تپايو ڙي

٣- ٿيو تاڙي، وصلا واڙي - سڀ چڏي پورا ڪري
قرض سندي مرض ۾ پوءِ نت پيو موٽو مري
ڏنت اهڙي ڪان جند چڏايو ڙي

٤- پڇا بار، سب خوار، هن نگري ڪرم ڪان
ڪو سار، لهي سنيار - وڃي دين ڌرم ڪان
سگهو ڪريو سيٺئي هاٽي سعيو ڙي

٥- سڻو سوال، ڪريو خيال - ڌڪيو شراب ڪي
چِٽو جڙ، ڪري ڪڙ، هن خاني خراب ڪي
عرض عاجز جو اچ اُنايو ڙي

سندر پستڪ انسان جا سچا ساٿي آهن.

هيٺيان سندر پستڪ گهرائي سچو آنند حاصل ڪريو

١- **ستارا** - مهاپرشن جون جيون جهانڪيون- رنگين چترن ۽ شريمت جيرامداس دولترام جي مهاڳ سان.

قيمت ٻه روپيه

٢- **روشن راهه** - هر ڪنهن لاءِ جيون جو رهبر- چار ڇاپا ختم- پنجون پريس ۾- قيمت ڏيڍ روپيه.

٣- **سارڪتاولي** - مشهور نيتيءَ جو گرنٿ- اصل هندي شلوڪن، لفظي معنائن، ارٿ ۽ سمجهاڻيءَ سان- قيمت پوڻا ٻه روپيه

٤- **اشٽاوڪر گيتا** - مشهور ويدانت جو گرنٿ- سنسڪرت شلوڪن، ارٿ ۽ ٽيڪا سان.

قيمت ڏيڍ روپيه

٥- **سوامي ليلاشاهه مهاراج جو جيون ۽ اُپديش** - چترن سان- قيمت هڪ روپيه

٦- **رام ورکا** - سوامي رام تيرٿ مهاراج جا اُپديش چار ڀاڱا- چترن سان- قيمت اڍائي روپيه

٧- **گانڌي ويچار** - پڪو جلد- سوا روپيه.

٨- **استري سنسار** - مهاتما گانڌي جا ويچار- سوا روپيه

٩- **جاڳ ڀارت** - سوامي ويڪانند جا اُپديش- چار آنه

١٠- **انقلابي** - ديش ڀڳتيءَ سان ڀرپور ناول- ڇهه آنه

ملڻ جو هنڌ- نئون جيون ساهتيه منڊل

بيڙا نواب، اجمير-